



รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษามูลค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการ
เสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร้องกอกอย่างยั่งยืน
ตำบลนาบัว อำเภอหนองไทย
จังหวัดพิษณุโลก

คณะผู้วิจัย

นายอุดม สอนศรีและคณะ

สิงหาคม 2547



สัญญาเลขที่ RDG460020

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษามูลค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการ
อนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร้องกอกอย่างยั่งยืน
ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย
จังหวัดพิษณุโลก

คณะผู้วิจัย

- | | |
|-----------------|-----------|
| 1. นายอุดม | สอนศรี |
| 2. นายทองเดือน | อินแดง |
| 3. นายสมหวัง | อินแดง |
| 4. นายจิรศักดิ์ | อินแดง |
| 5. นายเกษร | สอนเสียม |
| 6. นายวิเสียน | อินแดง |
| 7. นายดาวลอย | จันดาหาร |
| 8. นายคำเผย | จันดาหาร |
| 9. นายบุญเกิน | สีภูเขียว |
| 10. นายสาคร | สอนศรี |

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
คำถามการวิจัย	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
ขอบเขตการศึกษา	4
ขั้นตอนการวิจัย	5
บทที่ 2 พัฒนาการการจัดการป่าชุมชนบ้านร้องกอก	8
ตอนที่ 1. พัฒนาการจัดการป่าชุมชนบ้านร้องกอก	8
ตอนที่ 2. รูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรม (ปฏิบัติการ) การพัฒนาแนวคิด	13
บทที่ 3 พัฒนาการเกิดจิตสำนึกและปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน	23
ตอนที่ 1. พัฒนาการการเกิดจิตสำนึกอนุรักษ์ป่าชุมชน	24
ตอนที่ 2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน	30
ตอนที่ 3. พัฒนาการของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านร้องกอก	35
ภาคผนวก	48

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตบ้านร่องกอกจะเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลนาบัว ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่ามาก ซึ่งคำบอกเล่าของนายเกษ สอนศรี พบว่าเมื่อสมัย 50 ปีที่แล้ว ที่ชาวบ้านที่เป็นคนกลุ่มแรกที่อพยพมาจากเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ได้เร่ร่อนมาพักที่บ้านปุงตารอด แล้วส่งตัวแทนมาหาสถานที่เพื่อตั้งถิ่นฐาน ได้เดินทางมาจนถึงบ้านร่องกอก ซึ่งในสมัยนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก โดยมีร่องน้ำที่มีต้นกกขึ้น เมื่อลูกกกจะตกลงมาเป็นอาหารสัตว์ ซึ่งในสมัยนั้นสัตว์ป่าชุกชุมมาก เวลาเข้าป่าต้องไปกันหลายคน จากคำบอกเล่าของนายเกษ สอนศรี สัตว์จะมีเสือ หมี เก้ง หมูป่า และสัตว์อื่นๆอีกมาก ซึ่งนายเกษ ได้เล่าว่าประมาณปี พ.ศ. 2510 ที่เปิดโรงเรียนกัลยาณีวัฒนา 1 ซึ่งสมเด็จพระเจ้าได้ทรงเสด็จมาเปิดโรงเรียน ป่ายังมีความสมบูรณ์สัตว์ป่ายังมีอยู่ ไม้ใหญ่ยังไม่ถูกตัดโค่น ไม้มีอาชีพลักลอบตัดไม้เถื่อนขาย คนกับป่าอาศัยอยู่ด้วยกันได้ เพราะจิตสำนึกของคนในสมัยนั้น ป่าคือชีวิตของคน ซึ่งจะให้ความเคารพและแสดงความกตัญญูโดยการทำพิธีเลี้ยงเจ้าป่า

ต่อมาป่าเริ่มถูกทำลายเมื่อรัฐบาลมีการให้สัมปทานป่าไม้กับเอกชนเข้ามาตัดไม้ได้ ต้นไม้ใหญ่เริ่มถูกทำลายตัดโค่น การทำลายป่าไม้ไม่ถูกทำลายเฉพาะเขตสัมปทานเท่านั้น แต่ขยายออกไปนอกเขต ชาวบ้านจะปลูกสร้างบ้านต้องไปตัดไม้ที่นอกเขตสัมปทาน ชาวบ้านจึงมีการรับจ้างชาวบ้านด้วยกันและนายทุนไปตัดไม้และชักลากหรือแปรรูปไม้เป็นรายได้เสริมเมื่อเสร็จสิ้นจากการทำการเกษตร คนเริ่มไม่รักป่าเพราะมองแต่ผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ สัตว์ป่าถูกล่าเพื่อเป็นอาหารและขาย วิถีชีวิตคนเริ่มเปลี่ยนเมื่อมองว่าป่าคือชุมทรัพย์ที่สามารถอำนวยความสะดวกให้ตนเองได้ง่ายและคิดว่าตนเองมีป่าที่ยังมีไม้อยู่มาก คนข้างนอกชุมชนยังเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ ตนเองก็น่าจะได้ผลประโยชน์เช่นกัน เมื่อทั้งคนในและคนนอกชุมชนร่วมกันทำลายป่า ป่าหมด สภาพร่องน้ำที่เคยมีตลอดปีเริ่มแห้งขอดเป็นบางเดือน จนมีประกาศปิดป่าโดยทางราชการ ป่าไม้ไม่หลงเหลือสภาพความสมบูรณ์ กลายเป็นป่าเสื่อมโทรมแทบจะไม่เหลือต้นไม้ใหญ่ สัตว์ป่าที่เหลือแต่สัตว์เล็ก ๆ เช่น ตัวนึ่ง หนู กระต่าย เป็นต้น จนในปัจจุบันร่องน้ำกอก ไม่มีน้ำหลงเหลือ จุดที่เป็นตาน้ำไม่มีน้ำไหลออกมา จะมีน้ำไหลเฉพาะฤดูฝนที่มีน้ำป่าหลากเท่านั้น ชาวบ้านเริ่มได้คิดว่าวิถีชีวิตตนเองถูกทำลาย อาหารจากป่าที่เคยหาได้ก็เริ่มที่จะต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น เพราะต้องเดินทางไกลและจะหาได้น้อย ชาวบ้านเริ่มที่จะเป็นทุกข์ว่าเมื่อป่าหมดไป แหล่งอาหารที่เคยมีต้องหายไป

ซึ่งในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. 2540 ที่ประเทศไทยถูกผลกระทบ คนบ้านร่องกอก ไม่เดือดร้อนมาก เพราะยังสามารถหาของในป่ามาเป็นอาหารได้ การหวงแหนป่าเริ่มก่อตัวให้เห็นในปีนี้จากกลุ่มคน 7 คน รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์มีรายชื่อดังนี้ คือ

1. นายอุดม สอนศรี
2. นายทองเดือน อินแสง
3. นายจිරศักดิ์ อินแสง
4. นายเกษร สอนเสียม
5. นายวิเชียร อินแสง
6. นายบัวริน จันทาหาร
7. นายบัน อินแสง

ได้รวมทำแนวกันไฟป้องกันไฟป่า การประกาศห้ามหาหน่อไม้ในช่วงเดือนสิงหาคมของทุกปี ซึ่งในช่วงการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2540- พ.ศ. 2542 ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร มองว่ากลุ่มที่อนุรักษ์เป็นคนที่เสียสดีทำในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์

แต่เมื่อปี พ.ศ. 2543 ชาวบ้านเริ่มประจักษ์เมื่อต้องหาไม้ไผ่จากที่อื่นมาจักเป็นดอกเพื่อมัดข้าวที่เกี่ยวแล้ว ซึ่งแต่เดิมสามารถหาได้ที่ป่าชุมชนบ้านร่องกอก จนกระทั่งปัจจุบันมีนักอนุรักษ์ที่ออกมาช่วยกันอย่างเห็นเป็นรูปธรรม เช่น ผู้นำหมู่บ้าน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ประชาชนในหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เยาวชน และนักเรียน ที่อยู่ในเขตพื้นที่ไม่ต่ำกว่า 60 คน และยังมีคนที่เห็นด้วยอีกมากที่ยังไม่ได้แสดงตัว แต่ก็ได้ปฏิบัติตามกฎที่กรรมการดูแลป่ากำหนดให้ ซึ่งขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์มีทั้งหมด 2,500 - 3,000 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ คือ

ทิศเหนือ	ป่าชุมชนบ้านโนน หมู่ที่ 3 ต.นาบัว อ.นครไทย
ทิศใต้	ป่าชุมชนบ้านด่าน หมู่ที่ 10 ต.นครไทย อ.นครไทย
ทิศตะวันออก	หมู่บ้านร่องกอก หมู่ที่ 11 ต.นาบัว อ.นครไทย
ทิศตะวันตก	ป่าอุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ อ.ชาติตระการ

จากความสำคัญของป่าชุมชนทำให้คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านร่องกอก มีความต้องการที่จะศึกษาหามูลค่าของป่าที่ให้ออกคนทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านทั้งปี คือ 12 เดือน ว่ามีมูลค่าเท่าไรเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านรักและรู้คุณค่าป่า และหาว่าปัจจัยอะไรที่จะมีอิทธิพลทำให้กลุ่มอนุรักษ์มีการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนและมีวิถีชีวิตที่อยู่ร่วมกับป่า โดยให้ป่ามีความสมบูรณ์ ซึ่งคนเป็นผู้ดูแลมากกว่าการทำลาย

กิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกันมาเป็นทุนเดิม

1. การประกาศหวงห้ามการนำหน่อไม้ออกมาขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อในหมู่บ้าน โดยกำหนดให้หยุดนำหน่อไม้ออกมาขายตั้งแต่วันที่ 12 สิงหาคม ถึงสิ้นปีของทุกปี (ช่วงที่หน่อไม้แตกหน่อ)
2. ตั้งคณะกรรมการดูแลป่า หากผู้ใดละเมิดจะถูกคณะกรรมการจับกุมส่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. การห้ามตัดไม้เผาถ่าน โดยจะจัดประชุมชี้แจงให้กับชุมชน ได้รู้จักการคัดเลือกไม้ที่จะนำมาเผาถ่าน เช่น ไม้ที่ตายแล้ว ไม้ที่โค่นล้มตามธรรมชาติ ยังแนะนำให้ชุมชนหันมาใช้เตาแก๊สแทนเตาถ่าน หรือเตาเศรษฐกิจที่ใช้ซังข้าวโพดเป็นเชื้อเพลิงแทนถ่าน
4. ห้ามจุดเผาป่าในฤดูแล้ง
5. ให้ความรู้เรื่องการเผาป่าว่าเกิดเสียหายกับธรรมชาติ และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก เช่น ภัยแล้ง พายุรุนแรง ฝนตกหนัก น้ำท่วม อากาศ และส่งผลกระทบต่อสัตว์ป่าที่มีจำนวนน้อยลงหรือสูญพันธุ์
6. การดับไฟป่า เมื่อมีไฟป่าเกิดขึ้นในเขตอนุรักษ์ ผู้ที่อยู่ในชุมชนจะออกไปช่วยกันดับไฟ โดยมีผู้นำและแกนนำร่วมวางแผนในการเข้าดับไฟ ให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพทุกครั้ง
7. มีการปลูกป่าเสริม ในที่โล่งเตียน และขอความร่วมมือจากหมู่บ้านข้างเคียงในตำบล รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน เครือข่ายสิ่งแวดล้อมภาคประชาชน และกลุ่มคนรักป่าต้นน้ำลำน้ำตอน เพื่อเข้าร่วมการปลูกป่า การอนุรักษ์วังปลาหรือวังมัจฉา ในเขตลำน้ำแควน้อยที่ไหลผ่านหมู่บ้าน มีความยาว

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ชาวบ้านได้รับจากป่าชุมชนบ้านร้องกอก
2. เพื่อให้ชาวบ้านรู้คุณค่าของที่ได้จากป่าแล้วเกิดจิตสำนึกการหวงแหนและดูแลป่า
3. เพื่อศึกษาหาปัจจัยที่มีอิทธิพลในการที่จะให้ชาวบ้านอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

3. คำถามการวิจัย

1. ประชาชนบ้านร้องกอกได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนมีคุณค่าอย่างไร ในแต่ละรอบปี
2. ปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. รู้คุณค่าของที่ได้จากป่าทั้ง ทางตรงและทางอ้อม
2. เมื่อชาวบ้านรู้มูลค่าของที่ได้จากป่าแล้วจะเกิดจิตสำนึกการหวงแหนและดูแลป่า
3. รู้ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการทำให้ชาวบ้านอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน
4. คนจะอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน
5. แผนการจัดการป่าชุมชน

5. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาประโยชน์ของป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมจากป่าชุมชนบ้านร้องกอก ต.นาบัว
ประชากร กลุ่มตัวอย่าง ชาวบ้านบ้านร้องกอกที่ได้รับประโยชน์จากป่า

6. ขั้นตอนการวิจัย

ชื่อกิจกรรม	วัตถุประสงค์	เครื่องมือ/วิธีการ	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม	ระยะเวลา วัน/เดือน/ปี	งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ	ผลที่จะได้รับ
1.การจัดเวทีเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างจิตสำนึกการดูแลป่า	- เพื่อเตรียมความพร้อมนักวิจัย - หาเยาวชนมาเป็นผู้ช่วยวิจัยเพื่อความต่อเนื่องใน - การจัดเก็บข้อมูล - เตรียมความพร้อมในการศึกษาดูงาน	- การทำเวทีสร้างความเข้าใจในการทำวิจัย และขั้นตอนการดำเนินงาน - หาเยาวชนมาเป็นแนวร่วม 60 คน	ทีมวิจัย ชาวบ้าน	1 วัน เดือนแรก	3,300 บาท	นายอุดม สอนศรี	- สร้างความเข้าใจในวิธีการทำวิจัย - ได้แนวร่วมที่จะเป็นผู้ช่วยวิจัยในการเก็บข้อมูล
2. การศึกษาดูงานรูปแบบกระบวนการจัดเก็บข้อมูลป่าชุมชน	- เพื่อเตรียมความพร้อมนักวิจัยในการจัดเก็บข้อมูล - ศึกษาแนวทางการสำรวจป่า และการจัดเก็บข้อมูล -	- ประเด็นที่ใช้ในการศึกษาดูงาน คือ - วิธีการรวมพลคนทำงานป่าชุมชน - บทบาทของแกนนำ - กฎเกณฑ์ในการจัดการป่า - วิธีการใช้ประโยชน์จากป่า	ทีมวิจัย วิทยากรในพื้นที่	3 วัน เดือนแรก	19,000 บาท	นายอุดม สอนศรี	- แนวทางการออกแบบฟอร์มการสำรวจ และจัดเก็บข้อมูล

ชื่อกิจกรรม	วัตถุประสงค์	เครื่องมือ/วิธีการ	ผู้เข้าร่วม กิจกรรม	ระยะเวลา วัน/เดือน/ปี	งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ	ผลที่จะได้รับ
3. เวทีสร้างแบบสำรวจ ทดลองการจัดเก็บข้อมูล และถอดบทเรียน การศึกษาฐาน	- เพื่อทำแบบการสำรวจ และทดลองการจัดเก็บ ข้อมูล - ถอดบทเรียนการศึกษา ฐาน	- เวทีสร้างแบบสำรวจป่า - ทดลองจัดเก็บข้อมูล ถอดบทเรียน	- ทีมวิจัย - ผู้ช่วยนักวิจัย - พี่เลี้ยง	1 วัน เดือนแรก	5,550 บาท	นายอุดม สอนศรี	- แผนการสำรวจ ป่า - วิธีการเก็บข้อมูล - แบบสำรวจป่า
4. จัดเก็บข้อมูล	- สำรวจประโยชน์จากป่า ทางตรงและทางอ้อม - ศึกษามูลค่าที่ได้รับจาก ป่าทั้ง สัตว์ พืช รวมทั้ง ของป่า	- บันทึกข้อมูลระยะเวลา 1 ปี โดยเยาวชน ซึ่งจะ แบ่งหมู่บ้านออกเป็น 6 เขตๆ ละ 12-13 หลังคา เรือน ต่อเยาวชน 1 คน ทำการสำรวจสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ตลอด 1 ปี รวม ทั้งสิ้น 52 ครั้ง	- ทีมวิจัย - ผู้ช่วยวิจัย	12 เดือน เดือนที่ 2 - 13	31,200 บาท	นายอุดม สอนศรี	- ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าทั้ง ทางตรงและทางอ้อม - ปฏิทินป่าชุมชนบ้านร่องกอก - ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ป่าชุมชน บ้านร่องกอก - จัดสำเนาของชาวบ้านโดยดู จากมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลง ก่อนหลังทำโครงการ - ปัจจัยที่เกี่ยวข้องก่อนหลังทำ โครงการ - แผนการจัดการป่าชุมชน - ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต ชุมชนกับป่า - บทบาทของหน่วยงานในพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ป่า

ชื่อกิจกรรม	วัตถุประสงค์	เครื่องมือ/วิธีการ	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม	ระยะเวลา วัน/เดือน/ปี	งบประมาณ	ผู้รับผิดชอบ	ผลที่จะได้รับ
5. จัดเวทีติดตามผลการจัดเก็บข้อมูล	- ติดตามผลการเก็บข้อมูล - ถอดบทเรียนข้อมูลที่ได้จากการสำรวจป่า	- เวิร์กช็อปตามผลการจัดเก็บข้อมูล 2 เดือน ต่อครั้ง	- ทีมวิจัย - ผู้ช่วยวิจัย	12 เดือน เดือนที่ 3, 5, 7, 9, 11, 13	18,600 บาท	นายอุดม สอนศรี	- ผลการสรุปข้อมูลที่ได้จากการสำรวจป่าในแต่ละครั้ง
6. สรุปผลการศึกษาและคุณค่าของป่ารวมตลอดระยะเวลา 1 ปี	- สรุปผลการศึกษาที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากป่าเป็นระยะเวลา 1 ปี - สรุปผลให้ชาวบ้านร้องกอกได้ทราบผลการศึกษาคู่ค้าของป่าโดยรวมทั้งหมด	- จัดเวทีสรุปผลการศึกษาคู่ค้าของป่า - จัดเวทีประชาสัมพันธุ์ผลการศึกษาคู่ค้าของป่าให้ชาว บ้านร้องกอกได้ทราบ	- ทีมวิจัย - ชาวบ้าน - ร้องกอก	1 วัน เดือนที่ 14	3,300 บาท	นายอุดม สอนศรี	- ศึกษาผลประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ชาวบ้านได้รับ - ชาวบ้านรู้คุณค่าของที่ได้จากป่าแล้วเกิดจิตสำนึกหวงแหน - มีจิตที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืนของชาวบ้าน
7. จัดทำรายงานและเผยแพร่ผลการศึกษา	- เพื่อจัดทำรายงานสรุปส่ง สกว.ภาค - เพื่อเผยแพร่ผลการศึกษา	- จัดทำรายงานจำนวน 10 เล่ม - จัดแสดงผลการศึกษาในรูปแบบของนิทรรศการ	- ทีมวิจัย - ผู้ช่วยนักวิจัย - วิทยากร - ชาวบ้านร้องกอก	1 เดือน เดือนที่ 14	19,000 บาท	นายอุดม สอนศรี	- รายงานผลโครงการ - ผู้ที่สนใจรับรู้ถึงคุณค่าของป่าชุมชน

บทที่ 2

พัฒนาการการจัดการป่าชุมชนบ้านร้องกอก

ในการวิจัยเรื่อง “การศึกษามูลค่าของป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร้องกอกอย่างยั่งยืน ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก” นั้นได้มุ่งศึกษาถึงเงื่อนไข ปัจจัยในการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าและการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าของชุมชน โดยจะนำข้อมูลต่างๆ มาประกอบการวิเคราะห์ถึงพัฒนาการในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านร้องกอก ตลอดระยะเวลาในการวิจัยนั้น ทีมวิจัยได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังที่จะให้ประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน และความร่วมมือกันของคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอีกด้วย

จากการดำเนินงานวิจัยนั้น ได้ทำการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์โดยการวิจัยประยุกต์ใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นการวิจัยและพัฒนา ทีมวิจัยกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย ซึ่งผลการดำเนินงานนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ใหญ่ๆ ซึ่งสรุปภาพรวมแสดงได้ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพัฒนาการการจัดการป่าชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของหมู่บ้านร้องกอก
2. กิจกรรม (ปฏิบัติการ) ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของหมู่บ้าน

ตอนที่ 1. พัฒนาการจัดการป่าชุมชนบ้านร้องกอก ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ทีมวิจัยได้ศึกษาถึงพัฒนาการในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนตั้งแต่ในอดีตจนปัจจุบัน มีพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่การจัดการจะมีลักษณะไม่เป็นทางการ ไม่มีระบบที่ชัดเจนแต่ต่อมาได้มีการพัฒนาไปเป็นทางการที่เป็นทางการและมีระบบมากขึ้น ซึ่งทางทีมวิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลและเสนอดังนี้

1.1) ย้อนรอยอดีต

ประมาณก่อนปี พ.ศ. 2510 สภาพพื้นที่ที่อุดมด้วยผืนป่า ซึ่งปกคลุมพื้นที่ราบส่วนน้อย เพราะพื้นที่โดยรอบส่วนมากเป็นภูเขาล้อมรอบ จากคำบอกเล่าของ นายเกษ สอนศรี อดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านร้องกอก และเป็นบุคคลที่เคยเห็นสภาพป่า บอกว่าในป่ามีบรรดาไม้ยืนต้น จำพวก ต้นเต็ง ต้นรัง กระบาก ยาง ตะเคียน พะยอม มะม่วงป่า ผักหวาน ต้นกอกที่ผลเป็นอาหารสัตว์ ชี้นาหนาแน่นลดหลั่นปะปนกับไม้พุ่มและไม้พื้นล่างต่างๆ เช่น ไม้ชนิดต่างๆ มีพืชสมุนไพร สัตว์ป่านานาชนิดในพื้นที่แห่งนี้ มีให้พบเห็นได้ง่าย คือ เสือ หมี กวาง เก้ง ลิง ลิงลม

ชะนี ชะมด เม่น กระเจิง เลียงผา นิ่ม กระต่าย ไก่ป่า เป็นต้น ในสมัยนั้นการเดินทาง นับว่าเป็นเส้นทางเดินที่มีความลำบากและการเดินทางอาจถูกสัตว์ป่าทำร้ายได้ในเวลากลางคืน เวลาที่คนในตำบลนาบัวและตำบลช้างเคียงจะเดินทางเข้าไปอำเภอนครไทย หรือจังหวัดพิษณุโลก จะต้องไปเป็นกลุ่มและไม่เดินในเวลากลางคืนเพราะอาจถูกสัตว์ป่าทำร้าย หากจะล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารจะไปได้กรอสัตว์บริเวณที่เรียกว่าโป่งในยามกลางคืนสัตว์จะลงมากินดินโป่งหรือผลของต้นกอก การล่าสัตว์จะทำแค่พอกินไม่มีการล่าขาย ในพื้นที่ป่ามีส่วนประกอบของความอุดมสมบูรณ์ที่สำคัญยิ่งคือ ลำน้ำ ลำห้วยกอก ที่เกิดจากตาน้ำบนภูเขาเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญแล้วยังสร้างคุณภาพให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พื้นที่ป่า ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคนบ้านร่องกอก ในปี 2510 ที่มีการเสด็จมาเปิดโรงเรียนกัลยาณิวัฒนา 1 ของสมเด็จพระยา สภาพปายังมีหลงเหลือให้พบเห็น แต่ น้อยลงกว่าเดิม ชาวบ้านเริ่มต้องหากินไกลจากบ้านมากขึ้นแต่ก็ยังใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างไม่ ลำบากมากนัก จึงไม่เห็นคุณค่าของป่า

ต่อมาจนถึงปี 2540 ชาวบ้านเริ่มเดือดร้อนเพราะสภาพป่าแห้งแล้ง น้ำในลำห้วยแห้ง ขอดกลายเป็นสภาพร่อนดิน ไม่เห็นร่องรอยของความเป็นลำห้วย สัตว์ป่าเริ่มหายาก ที่ยังหลงเหลือ ให้เห็นคือตัวนิ่ม กระต่าย แต่ก็ถูกล่าไปขายจากคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ในปีนั้นชาวบ้าน ประสบปัญหาในเรื่องของความเดือดร้อนคือไม่มีดอกมัดข้าวที่เกี่ยว ต้องไปหาไกลจนถึงตำบลห้วย เขียว อยู่ห่างจากบ้านร่องกอก ประมาณ 25 กม. เพื่อมามัดข้าว อาหารป่า ที่ออกตามฤดูกาลเริ่มหา ยากแหล่งอาหารในชุมชนเริ่มหมดไป หากินยากลำบากมากขึ้น เคยหาผักหวาน เห็ด หน่อไม้ ประมาณ 1-2 ชั่ง โกงพอได้แกลบ ได้ต้มกิน ต้องหาไกลและนานออกไป เป็นวันถึงจะพอกินใน ครอบครัว ชาวบ้านเริ่มเห็นคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากป่า แต่ยังไม่รู้ว่าตนเองจะแก้ไขปัญหานี้อย่างไรยังปล่อยให้ไปเป็นไปตามชะตากรรม

1.2) ชะตากรรมของป่าที่ถูกทำลาย

• นโยบายภาครัฐกับการทำลายป่า

สภาพป่าอันอุดมสมบูรณ์จึงถูกทำลายลงเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ครั้นถึงปี 2520 มีการ เปิดสัมปทานป่าให้กับ บริษัทแสงศิริ ทำไม้ จึงตัดถนนเข้าเป็นเส้นทางชักลากไม้ ช่วงนี้เองที่ป่า บ้านร่องกอกถูกบุกรุกทำลายลงมากที่สุด ชาวบ้านส่วนใหญ่ร่วมมือกับบริษัทตัดโค่นไม้ทำลายป่า การตัดไม้ทำบ้านเพื่อขาย การรับทำไม้ให้กับนายทุนและข้าราชการบางคนหรือมีนายทุนผู้มี อิทธิพล และกลุ่มข้าราชการเข้าไปลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างเงียบๆ มาเป็นเวลายาวนาน ชาวบ้านเล่าว่ามีการชักลากขนไม้ออกจากป่าทั้งวันทั้งคืน ในบางช่วงเวลาที่ปลอดจากเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเอาหูไปนา เอาตาไปไร่ รายได้และผลประโยชน์อันมหาศาลเป็นสิ่งล่อ ดลใจนายทุนและข้าราชการซึ่งมีทั้งเงินและอำนาจอิทธิพลจึงครอบคลุมไปทุกหย่อมหญ้า ส่วน ใหญ่ต้องอยู่ใต้อาณัติหรือไม่ต้องวางเฉยกับอิทธิพลดังกล่าว โดยมีผลประโยชน์ของค่าจ้างแรงงาน และความปลอดภัยของครอบครัวเป็นสิ่งตอบแทน ขณะเดียวกันก็สามารถเลือกพื้นที่ทำมาหากิน

ควบคู่ไปด้วย เมื่อทั้งสามกลุ่มผนวกเข้าด้วยกันจึงกลายเป็นขบวนการทำลายที่ยากต่อการหยุดยั้ง ซึ่งส่งผลให้เห็นในช่วงเวลาเพียง 10 ปีเศษ ป่าบ้านร่องกอกอันอุดมสมบูรณ์ก็ร่อยหรอลงด้วยฝีมือมนุษย์ ไม่เฉพาะแต่เพียงเขตที่ได้รับสัมปทานป่าเท่านั้น ยังขยายแนวเขตบุกรุกทำลายป่าออกไปอย่างเป็นวงกว้าง ป่าไม่ได้ถูกทำลายเพียงลำพัง สัตว์ป่าต่างๆถูกคุกคามตามล่าจากชาวบ้านทั้งเพื่อเป็นอาหารและขายเป็นรายได้ ทุกเช้าจะมีสัตว์เป็นๆและเนื้อสัตว์จากป่านี้ออกขายในหมู่บ้าน และชุมชนข้างเคียงจนถึงตัวอำเภอ นครไทย รายได้เสริมที่ให้ผลตอบแทนที่ดีเป็นเครื่องมือในการชักจูงให้คนหันมาทำลายป่า ชาวบ้านเริ่มมีการแผ้วถางที่ราบระหว่างภูเขาและเชิงเขา มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพาะปลูกพืชชนิดใดก็ตาม การตัดไม้ออกไปขายนายทุนเพื่อทำไร่ตามนโยบาย การส่งเสริมการปลูกพืชชนิดเดียวของเกษตร ทำให้มีการชักชวนกันในหมู่บ้านเข้ายึดครองและปลูกข้าวโพด สภาพป่าได้แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำกิน ประมาณ 1,200 ไร่ ป่าเสื่อมโทรม 950 ไร่ บนความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ซึ่งชาวบ้านที่เข้าไปทำลายป่า ไม่มีความรู้สึกว่าเขาได้กระทำการที่ผิดพลาด เพราะการดำเนินการดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อแก้ปัญหาความลำบากยากเข็ญเรื่องปากท้องของครอบครัว ชาวบ้านหลายคนบอกว่าถ้าเขาไม่ดิ้นรน ไม่ทำแบบนี้ก็อดตาย ไม่มีผู้ใดช่วยเขาได้จึงยอมเสี่ยงที่จะถูกจับกุม เพื่อแลกกับรายได้ที่ดีของครอบครัว

• ความเชื่อกับการทำลายป่า

ความเชื่อของชาวบ้านมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องใดก็ตามจะถูกปลูกฝังซึมลึก ความเชื่อที่เอื้อต่อการทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง เช่นความเชื่อเรื่องการเผาป่า ให้พืชผัก หน่อไม้ เติบโตออกผลผลิตที่มากขึ้น ส่วนใหญ่คิดว่าการเผาป่า จะทำให้มีหญ้าใหม่แตกให้วัวกินและทำให้ผักหวานแตกใบ เติบโตออกมากขึ้น เมื่อเสร็จจากการทำไร่ในหน้าแล้งจึงมีการจุดไฟเผาป่า เมื่อจุดไฟเผาจะมีสัตว์ที่หนีตายออกมาจากป่า จะถูกจับเป็นอาหารหรือนำออกเร่ขายเป็นรายได้เสริม วิถีชีวิตของคนที่เขาประโยชน์จากป่าโดยการทำลาย และทำไร่ป่าชุมชนของตนเอง ได้รับผลของการกระทำจากการขาดแคลนแหล่งอาหารของชุมชน ต้องเสียเงินในการซื้ออาหารอื่นมาทดแทน จุดเปลี่ยนของความเชื่อเริ่มมีการปรับเปลี่ยนในปี 2540 ในวงสนทนาของคนกลุ่มเล็กๆ ที่ตั้งคำถามกันว่าหากไฟไม่ไหม้จะมีผักหวานแตกยอดหรือไม่ เติบโตไม่ขึ้นจริงหรือ เมื่อคำถามกลับกลายเป็นคำถามท้าทายให้ทดลอง

1.3) ปี 2540 ก่อนป่าจะหมดมีผู้กล้าลุกขึ้นมาสู้เพื่อให้ ป่ายัง คนอยู่

อุดม สอนศรี วีรบุรุษผู้คืนชีวิตให้กับป่า จากวงสนทนาที่มีคำถาม แต่ไม่มีคำตอบ เรื่องของไฟป่าจะทำให้เกิดแหล่งอาหารของชุมชนจริงหรือไม่ สภาพความยากลำบากที่ต้องเดินทางไปหาไม้มาจักตอกมัดข้าว ตัดนึ่งและกระต่ายป่า ถูกล่าจากคนในหมู่บ้านและคนต่างถิ่นทุกวัน อุดม สอนศรี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านจึงเริ่มต้นชักชวนให้คนในชุมชนช่วยกันฟื้นคืนสภาพป่าของบ้านร่องกอก โดยมีการทดลองรักษาไม่ให้ไฟไหม้ป่าโดยการทำแนวกันไฟในเขตป่าชุมชนที่ยังมีสภาพพลิกฟื้นขึ้นมาได้ และตั้งกลุ่มดับไฟป่าคอยดูแลไม่ให้คนล่าสัตว์จุดไฟเผาป่า มีผู้เข้าร่วมในครั้งแรก 5-10 คน คนกลุ่มนี้เมื่อเริ่มต้น ถูกมองว่าเป็นคนบ้า ถูกต่อต้านจากคนในหมู่บ้านว่าจะทำให้ผักหวานไม่แตกยอด เห็ดไม่ออกดอก ทำอะไรไม่เป็นเรื่องอยากเด่น อยากดัง ผลในปีแรกที่ป้องกันไฟป่าอย่างจริงจังจากพื้นที่ทดลองเพื่อตอบคำถามที่ตั้ง พบว่าไม่เป็นตามความเชื่อที่สั่งสมมา ข้อพิสูจน์ เริ่ม ปรากฏ ผักหวานยอดแรกแตกยอดและสมบูรณ์ในผืนป่าที่ดูแล ป่าที่ถูกไฟไหม้สภาพป่าผักหวานยังไม่ออก อุดม เริ่มที่จะเป็นผู้ชนะในแนวคิดเรื่องป้องกันไฟป่า ชัยชนะที่ได้อย่างแท้จริงเมื่อเห็ดดอกแรกบานในป่าที่ป้องกันและดูแล ชาวบ้านได้ให้การยอมรับ และหันมาร่วมมือในการดูแลและป้องกันไฟป่าตั้งแต่ปลายปี 2542

จากชัยชนะที่ได้รับ อุดมและพรรคพวกได้ขยายแนวเขตการดูแลป่าชุมชน บ้านร่องกอก ออกไปจนถึงเขตเขาตอกของบ้านโนน หมู่ที่ 3 โดยมีชาวบ้านร่องกอกเข้าเป็นแนวร่วมทั้งผู้ใหญ่ คนแก่ เด็ก ผู้ชาย ผู้หญิงทุกคนที่สามารถช่วยกันได้จะร่วมมือกันอย่างเต็มที่ ผู้เขียน (สุรธนา เมืองพระฝาง หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลนาบัว) เคยสังเกตการมีส่วนร่วมของการดับไฟป่าซึ่งผู้ใหญ่อุดมไม่อยู่ อยู่แต่ภรรยาชื่อ สุรัญ สอนศรี ซึ่งเคยเป็นผู้ห้ามอุดมในการดูแลป้องกันไฟป่าในปีแรก เมื่อมีผู้แจ้งว่าเขตที่อนุรักษ์มีไฟไหม้ป่าเกิดขึ้น สุรัญ กลับมีบทบาทเป็นผู้นำในการดับไฟป่าโดยการประกาศหอบกระเจียวขาวในหมู่บ้านให้คนในหมู่บ้านได้รับรู้ และร่วมกันหาอุปกรณ์ดับไฟป่าไปช่วยกันดับไฟ ทั้งผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ เด็กนักเรียน ครู จากเหตุการณ์ครั้งนั้นจะเห็นว่าในช่วงระยะเวลาเพียงปีเศษ คนร่องกอกเกิดจิตสำนึกการรักและหวงแหนป่าชุมชนของตนเองได้อย่างน่าแปลกใจ สำหรับผู้เขียนได้เคยสอบถามจากชาวบ้าน วิเชียรและ ทองเดือน อินแสง สองพี่น้องที่เป็นแกนนำคนสำคัญที่เคยเข้าร่วมดับไฟป่าตลอดคืนไม่ได้นอน ว่าคิดอย่างไรถึงได้อดหลับอดนอนไปดับไฟป่า คำตอบที่ได้รับตรงกันคือ ถ้าป่ายัง ชีวิตคนร่องกอกจะคงอยู่ เพราะป่าคือชีวิตของพวกเขา ป่ามีคุณค่าที่มากมาย แล้วในแต่ละปีป่าให้คุณค่าถ้าคิดเป็นตัวเงินจะมากแค่ไหน จึงเป็นคำถามที่ร่วมกันหาคำตอบในงานวิจัย “การศึกษาหาคุณค่าของป่าและปัจจัยต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร่องกอกอย่างยั่งยืน

1.4) จากหมู่บ้านสู่เครือข่ายตำบล

อุดม ทำทุกวิถีทางที่จะหาเพื่อนร่วมดูแลพื้นที่ป่า ในทุกที่ ทุกการประชุม ทุกครั้งที่รวมกลุ่ม หรือทุกครั้งที่ตั้งวงสนทนา หากมีอุดมหัวข้อในการสนทนาจะหนีไม่พ้นเรื่องของการอนุรักษ์ป่า โดยการป้องกันแนวกันไฟ การดับไฟป่า การให้ป่าคืนสภาพด้วยตัวเอง หรือการปลูกป่าตามแนวพระราชดำริ จึงเป็นที่เรียนกันว่า นักอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อนกลุ่มแรกที่ได้คือเยาวชนที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายโดยมีผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเขตลำน้ำดอนร่วมเป็นแกนนำ

ลำน้ำดอนที่เป็นแม่น้ำหล่อเลี้ยงคนทั้งตำบลนาบัว มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม มีพืชสมุนไพร ป่าไม้เบญจพรรณ น้ำตกตาด การอนุรักษ์ในเขตป่าลำน้ำดอนเป็นการอนุรักษ์โดยใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ คือการบวชป่า โดยมีเครือข่ายอนุรักษ์ป่าจากจังหวัดเชียงใหม่ นาน นครสวรรค์และคนนาบัวมาร่วมกันทำพิธี โดยมีเจ้าคณะอำเภอพระครูพิพัฒน์ธรรมคุณเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและเป็นแกนนำสงฆ์ จากป่าลำน้ำดอนการประกาศเขตอนุรักษ์ได้ประกาศในป่าชุมชนหมู่ที่ 2 และ หมู่ที่ 5 คือป่าห้วยกบหอน และป่าต้นน้ำลำน้ำลอม หมู่ 9 และเขตรอยต่อระหว่างเขตตำบลนาบัวกับตำบลนครไทย บ้านหนองลาน น้ำพาย บ้านด่าน

บททวนกิจกรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดการป่าชุมชน ในอดีตนั้น จะพบว่าวิธีการจัดการป่าชุมชนขึ้นอยู่กับสภาพบริบท วัฒนธรรมและความร่วมมือกันของชาวบ้าน ในการแก้ปัญหา ซึ่งจุดเริ่มต้นของกระบวนการดังกล่าว เริ่มมาจากการคนกลุ่มเล็กที่มองเห็นสภาพปัญหา โดยมีแกนนำเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ชักชวนและหาผู้ร่วมอุดมการณ์ ซึ่งจากจุดนี้ทำให้เกิดกลุ่มคนที่มีแนวความคิดเหมือนกันและมีใจที่จะร่วมกันปกป้องผืนป่าของชุมชนไว้ให้ลูกหลานในอนาคตและเป็นแหล่งอาหารเลี้ยงคนในหมู่บ้านต่อไปอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้เกิดความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ซึ่งตัวขับเคลื่อนที่สำคัญในการประสานให้เกิดความร่วมมือนี้ก็คือ การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาร่วมกับชาวบ้าน การประสานงานกับหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ จากภายนอกก็มีส่วนสำคัญ ความร่วมมือกันในลักษณะดังกล่าวก็ได้มีการขยายผลออกไปเป็นระดับเครือข่าย มีการประสานงานกันระหว่างกลุ่มเพื่อที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชนและขยายแนวความคิดเรื่องการจัดการป่าโดยชุมชนออกไป

ตอนที่ 2. รูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรม (ปฏิบัติการ) การพัฒนาแนวความคิด

2.1) การก่อเกิด เริ่มต้นของเครือข่ายปทุมชนบ้านร่องกอก

การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านร่องกอก ตำบลนาบัว ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น มีการรวมกลุ่มกันมาเกือบ 10 ปีแล้ว โดยอาศัยกลไกของความเป็นญาติ เพื่อนบ้าน รวมถึงอาศัยสถาบันศาสนา โดยให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวงาน เชื่อมแนวความคิดของการอนุรักษ์และการจัดการป่าให้ขยายออกไป จึงเป็นการจัดการระดับหมู่บ้าน ที่ผ่านมามีลักษณะการจัดการเป็นแบบตามธรรมชาติ ไม่เป็นทางการ มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยน หรือกันเป็นประจำ โดยใช้บ้านผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลาง

ภายหลังเมื่อกระแสการสนับสนุนให้เกิด พ.ร.บ.ปทุมชน กระแสการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนได้รับความสนใจมากขึ้น ก็ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสรับข้อมูลข่าวสารและได้แลกเปลี่ยนกันเอง ทำให้เป้าหมายและกิจกรรมในการอนุรักษ์ปทุมชนขยายวงกว้างไปสู่ระดับตำบลและอำเภอในที่สุด มีการเชื่อมต่อกับเครือข่ายปทุมชนจังหวัดอื่นๆ ในการทำกิจกรรมของเครือข่ายปทุมชน เพื่อขับเคลื่อนแนวความคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งน้ำ ป่า ฯลฯ

2.2) การขยายแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ปทุมชนบ้านร่องกอก ในระยะที่ 1

การขยายแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ปทุมชนบ้านร่องกอก ในระยะที่ 1 นั้นเป็นช่วงที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมกับชาวบ้านร่องกอก ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ดำเนินงานโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษามูลค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ปทุมชนบ้านร่องกอกอย่างยั่งยืน” ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.ภาค) ในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) กิจกรรมในการดำเนินงานของโครงการวิจัยนั้น ในช่วงแรกจะให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกร่วมในการดูแลป่า โดยได้ไปศึกษาดูงานเพื่อเตรียมความพร้อมของนักวิจัยและศึกษาแนวทางในการสำรวจป่า เพื่อจัดเก็บข้อมูล พอในระยะหลังจากที่ศึกษาดูงาน ทีมวิจัยก็ได้เก็บข้อมูลมูลค่าป่า เพื่อสำรวจประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากป่า ทั้งทางตรงและทางอ้อม สามารถสรุปได้ดังนี้

ก. ประโยชน์จากป่าทางตรง

(1) เป็นแหล่งอาหารตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

อดีตป่าในชุมชนร่องกอกเป็นแหล่งอาหารขนาดใหญ่ ที่ทุกคนทั่วทั้งตำบลนาบัวมาแสวงหาอาหาร ไม่ว่าจะเป็นพืช ผัก ผลไม้ป่า เนื้อสัตว์ ฯลฯ ชาวบ้านไม่ขาดแคลนอาหารการกิน วิถีชีวิตของคนในชุมชนจะหาทุกอย่างได้จากป่าคิดเป็นร้อยละ 60 เมื่อเทียบกับการกินพืชผักที่ปลูกเองและซื้อจากตลาด

(2) เป็นแหล่งสมุนไพรรักษาโรคและบำรุงร่างกาย

เมื่อชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านร่องกอกและหมู่บ้านใกล้เคียง เจ็บป่วยก็จะไปหาสมุนไพรจากป่ามารักษา

(3) เป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้าน

นอกจากที่จะเอามาเป็นอาหารเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านจะเข้าไปหาของป่าออกมาขาย ทั้งพืชผัก เช่น หน่อไม้ เห็ด ฯลฯ เนื้อสัตว์ และฟืน

(ข) ประโยชน์ทางอ้อมที่ได้รับ

(1) ใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์

ชาวบ้านร่องกอก ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากป่า คือ การใช้เลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านจะเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองแบบปล่อยป่าให้หากินเอง จะขึ้นไปดูประมาณสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ซึ่งเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินชาวบ้านจะขายวัวซึ่งสามารถบรรเทาความเดือดร้อนและเป็นสินทรัพย์ของเจ้าของ

(2) เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน

ต้นแทนใหญ่ที่อยู่ในป่ายังเป็นศูนย์รวมของจิตใจคนบ้านร่องกอกที่มีความเชื่อว่า เป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองหมู่บ้านให้อยู่เย็น เป็นสุข มีผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น ในแต่ละปีชาวบ้านจะ มารวมกันเพื่อแสดงความเคารพ ทำให้คนในหมู่บ้านที่ไปทำงานอยู่ห่างไกลได้กลับมาเจอกัน มารวมกันได้พบปะพูดคุยทำให้ครอบครัวเป็นสุขได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง หรือเมื่อมีทุกข์ใจชาวบ้านจะใช้ต้นแทนเป็นที่พึ่ง คือการบนบานสานกล่าวให้พ้นทุกข์หรือเป็นขวัญกำลังใจที่ทำให้ประสบผลสำเร็จ

(3) เป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

ตาน้ำที่ร่องกอก เป็นตาน้ำซับที่เคยใช้ดื่มในขณะเดินทางของป่า ทำไร่ ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อป่าที่ถูกทำลาย ตาน้ำแห้ง ชาวบ้านเข้าป่าขาดน้ำที่จะดื่มกิน สัตว์ขาดน้ำกิน สร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เป็นจุดที่ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าประโยชน์ที่ได้รับจากป่านอกจากอาหารยังเป็นจุดที่ช่วยให้มีน้ำซับ

เมื่อได้พูดคุยแลกเปลี่ยนและจัดเวที เพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการร่วม คือชาวบ้านอยากให้ทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์และสามารถแก้ไขปัญหาการบุกรุกหาประโยชน์จากป่าอย่างไม่มีขอบเขตที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงเหมือนการจุดชนวนให้เกิดการพัฒนา กลุ่มฯ และการขยายแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่มีอยู่เดิม ซึ่งมีการจัดการแบบไม่เป็นทางการให้มีการจัดการที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เป็นทางการและมีโครงสร้างการดำเนินงานที่ชัดเจน ทำให้เริ่มมี

การศึกษาข้อมูลการรวมกลุ่ม การใช้ประโยชน์จากป่าตีความข้อมูลให้เป็นมูลค่า เพื่อสร้างจิตสำนึก การวางแผนดูแลป่า และพัฒนาความร่วมมือของชุมชนให้มากขึ้น

2.3) การขยายแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร่องกอก ในระยะที่ 2

ผลจากการศึกษาของโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษามูลค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร่องกอก ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก โดย คุณอุดม สอนศรี เป็นหัวหน้าโครงการ

การศึกษาวิจัยดังกล่าว เป็นการศึกษาเพื่อ (1) ศึกษาประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ชาวบ้านได้รับจากป่า (2) เพื่อให้ชาวบ้านรู้คุณค่าของที่ได้จากป่าแล้วเกิดจิตสำนึกการวางแผนและดูแลป่า และ(3) เพื่อศึกษาหาปัจจัยที่มีอิทธิพลในการที่จะให้ชาวบ้านอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เกิดจากความร่วมมือของทีมวิจัยในพื้นที่ ซึ่งมีผู้นำหมู่บ้านทั้งแบบที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ โดยร่วมกันทำงานตั้งแต่ การตั้งคำถามวิจัย การวางแผนงานวิจัย การปฏิบัติการวิจัย และการสรุปผลการวิจัย กระบวนการทั้งหมดนั้น เริ่มจากการร่วมกันค้นหาปัญหา หาสาเหตุของปัญหา รวมถึงแนวทางแก้ไขปัญหา ทางทีมวิจัยได้วางแผนกระบวนการศึกษา โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยอาศัยรูปแบบการจัดเวทีพูดคุย การทำประชาคม เน้นการนำเสนอรูปแบบกิจกรรม ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่กระบวนการสรุปบทเรียนแบบมีส่วนร่วม ในทุกระดับการปฏิบัติการวิจัย โดยมีกิจกรรมที่หลากหลายและต่อเนื่อง ซึ่งจะนำเสนอต่อไป

กระบวนการที่ 1 การปรับแนวความคิดและแสวงหาความร่วมมือจากคนในชุมชน เพื่อร่วมทีมวิจัย

1.1 กิจกรรมที่ 1 เวทีเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างจิตสำนึกการดูแลป่า

เวทีนี้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2546 ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านร่องกอก ได้มีการจัดเวทีเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างจิตสำนึกการดูแลป่า โดยผู้เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย ชาวบ้านในหมู่บ้านและพี่เลี้ยงโครงการวิจัย

การจัดเวทีเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างจิตสำนึก เพื่อสร้างความเข้าใจในการศึกษาหามูลค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร่องกอก นี่เป็นกิจกรรมหนึ่งของโครงการวิจัย ทีมวิจัยได้ใช้เวทีนี้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลเบื้องต้นก่อนเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูลโดยละเอียดอีกครั้ง

กระบวนการที่ใช้เป็นการสะท้อนข้อมูลปัญหาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันและแนวทางในอนาคต ย้อนหลังถึงการทำงานด้านอนุรักษ์ของบ้านร่องกอกที่ผ่านมา การทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าของกลุ่มแกนนำที่ผ่านมา เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับกระบวนการคิด และแนวทางการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านต่อไป

สำหรับผลการดำเนินงานนั้นทำให้ทราบว่า ชาวบ้านยังไม่รู้คุณค่าของป่า ทิมวิชัยจึงยังมองเห็นความสำคัญในการศึกษามูลค่าของป่ามากยิ่งขึ้น เพราะจะได้ทำข้อมูลเชิงประจักษ์ คือคิดออกมาเป็นตัวเลขจำนวนผลผลิตที่ได้เปรียบเทียบกับผลออกมาเป็นในรูปของจำนวนเงิน เพื่อสร้างความตระหนักให้เห็นความสำคัญของป่า เช่น เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นต้น และได้คัดเลือกผู้ที่เก็บข้อมูลมูลค่าป่าจำนวน 13 คน และจัดตั้งคณะกรรมการบริหารงานโครงการ 4 คน เพื่อให้การทำงานในโครงการมีระบบการทำงานที่ดี

ข้อสังเกต

ลักษณะของเวทีในวันนี้เป็นการพูดคุยกันอย่างเป็นธรรมชาติ ชาวบ้านที่เข้าร่วมต่างก็รู้จักสนิทสนม กันเคยกันเป็นอย่างดี เพราะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ชุมชนเห็นด้วยกับแนวคิดของโครงการวิจัยนี้และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ชาวบ้านมีความตั้งใจและจริงจังต่อการทำงาน เห็นได้จากความสนใจในการเป็นคณะกรรมการบริหารงานโครงการ แต่ในระยะแรกยังต้องมีการติดตามดูผลการเปลี่ยนแปลงต่อไป

กระบวนการที่ 2 การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิเคราะห์แนวทางการดำเนินงาน

2.1 กิจกรรมที่ 2 การศึกษาดูงานรูปแบบกระบวนการจัดเก็บข้อมูลป่าชุมชน

การศึกษาดูงานรูปแบบกระบวนการของการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ได้จัดขึ้นในวันที่ 23 เมษายน 2546 ณ บ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และวันที่ 24 เมษายน 2546 ณ ป่าชุมชนแม่อร จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีผู้เข้าร่วมได้แก่ คณะทีมงานของบ้านทุ่งยาว ทิมวิชัย และตัวแทนผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

ผลการดำเนินกิจกรรมคือ ทิมวิชัยและผู้เข้าร่วมโครงการได้เดินทางมาเยี่ยมชม และเปิดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ในวันที่ 23 เมษายน 2546 โดยการบรรยายสรุปของพ่อหลวงจรัส ซึ่งเป็นผู้นำคนปัจจุบัน พ่อหลวงเล่าถึงสภาพทั่วไปและความเป็นมาว่า บ้านทุ่งยาวมีจำนวน 170 ครัวเรือน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2458 ได้มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือผู้ใหญ่เขียว ได้เกณฑ์ชาวบ้านมาขุดลอกคลองน้ำป่าที่มีสภาพตื้นเขิน โดยขอป่าที่มีไม้ตะเคียนใหญ่จำนวน 3-4 ต้นไว้อนุรักษ์ เพราะชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ กราบไหว้ในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี เป็นวันไหว้ผีป่าต้นน้ำ บริเวณผาเป็นพื้นที่ 60 ไร่ ในปีแรกมีการอนุรักษ์อย่างจริงจังโดยใช้กลยุทธ์เรื่อง ความเชื่อว่าป่าคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ในปีพ.ศ. 2496 ป่าได้รับการสัมปทานป่าของภาครัฐ ซึ่งผู้ใหญ่เขียวได้ประกาศห้ามบุคคลใดไปตัดไม้บริเวณป่าศักดิ์สิทธิ์ โดยใครฝ่าฝืนไปตัดจะถูกปรับเป็นเงิน 50 บาท/ต้น ซึ่งการสัมปทานได้ทำการตัดไม้เพื่อทำไม้หมอนทางรถไฟ เมื่อบุคคลอื่นตัดได้ คนในชุมชนก็นำมาตัดบ้างเพื่อนำมาเผาถ่าน โดยได้รับการอนุญาตจากนายอำเภอ จนถึงปี พ.ศ.2507-2508 ได้เกิดภาวะแห้งแล้ง ชาวบ้านขาดแคลนน้ำ จนถึงปี พ.ศ. 2512 ไม่มีต้นไม้หลงเหลือ ซึ่งในขณะนั้นทางหมู่บ้าน

ได้รับการอนุมัติให้สร้างโรงเรียน ชาวบ้านจึงร่วมกันจัดซื้อที่ดินจำนวน 23 ไร่ เป็นพื้นที่สร้างโรงเรียน ซึ่งจากจุดนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ให้ชาวบ้านได้เห็นผลหลังจากอนุรักษ์ได้ 4-5 ปี ซึ่งในปี พ.ศ. 2512 – 2517 นักการเมืองได้เห็นว่าป่าต้นน้ำหรือป่าศักดิ์สิทธิ์ มีความสมบูรณ์มาก จึงสนับสนุนให้มีการจัดตั้งหมู่บ้าน ซึ่งก็ได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านและผู้นำจนต้องมีการขนย้ายคนออกจากพื้นที่ จากการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังจนเห็นผลเกิดเป็นกำลังใจร่วมกันในการประกาศเขตอนุรักษ์ และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานป่าไม้ ในการทำป้ายประกาศแนวเขตอนุรักษ์ หลังเห็นกระบวนการอนุรักษ์ที่เกิดจากจิตสำนึกของคนในชุมชน และมีการร่วมมือกันอย่างจริงจังจึงประกาศให้เป็นหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าตัวอย่างของประเทศไทย และมีการดำเนินการอนุรักษ์มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจบจากการบรรยายความเป็นมาแล้ว คณะศึกษาดูงานจากบ้านร่องกอกได้เข้าเยี่ยมชมป่าอนุรักษ์หรือป่าศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเช่นไหว้ทุกปี พบว่าป่ามีความสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าขนาดเล็กจำนวนมาก มีพืชพรรณนานาชนิด โดยมีการจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่าต่อชนิดเป็นรายเดือน

ในเวลากลางคืน คณะที่ศึกษาดูงานได้ร่วมกันสรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน พบว่าการอนุรักษ์ป่าของบ้านทุ่งยาว เกิดจากผู้นำที่ขยายแนวคิดสู่ชาวบ้าน มีกระบวนการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดคือ การร่วมกำหนดแนวทางการประกาศเขตอนุรักษ์ การปฏิบัติตามกฎของชุมชนอย่างเคร่งครัด การร่วมรับผิดชอบของคนในชุมชน การสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ซึ่งนำประเพณีวัฒนธรรมมาใช้สร้างจิตสำนึก โดยมีการจัดเลี้ยงผีป่าต้นน้ำ ในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปี การประกาศเขตศักดิ์สิทธิ์ เขตอนุรักษ์ร่วมกัน การใช้กฎของชุมชนโดยทุกคนเป็นผู้ตรวจสอบร่วมกัน ซึ่งมีเรื่องของการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นผลผลิตจากป่าแล้วชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ คิดเป็นมูลค่าเป็นตัวเงิน เพื่อการปลูกจิตสำนึกให้คนรู้คุณค่าของป่า โดยบ้านทุ่งยาวมีวัตถุประสงค์การเก็บข้อมูล ดังนี้

1. เพื่อชุมชนได้รู้ข้อมูลข่าวสารการได้ประโยชน์ที่ใช้มากน้อยเท่าใดและจะได้รู้คุณค่าว่าป่าให้อะไรกับชุมชน
2. เป็นฐานข้อมูลเพื่อไว้ต่อรองหรือเอาไว้นียันต่อองค์กรภายนอก

กฎชุมชนของบ้านทุ่งยาว ที่เกี่ยวกับเรื่องป่า ที่ทางคณะศึกษาดูงานได้รับทราบ

- (1) ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในเขตป่าต้นน้ำและเขตป่าชุมชน
- (2) การขอตัดไม้ต้องแจ้งต่อคณะกรรมการป่าชุมชนทุกครั้งและจะอนุญาตให้ตัดไม้ได้เฉพาะในเขตป่าใช้สอยเท่านั้น
- (3) ห้ามนำสมุนไพรมานำขายออกจากป่า
- (4) ห้ามขุดรากไม้และนำต้นผักหวานออกจากป่า
- (5) ห้ามนำกล้วยไม้ทุกชนิดออกจากป่า
- (6) ห้ามชาวบ้านหมู่บ้านอื่นมาเก็บหาของป่าทุกชนิดและล่าสัตว์เพื่อนำไปขาย
- (7) บทลงโทษ ผู้ฝ่าฝืนในกฎระเบียบป่าชุมชนข้อ 1-6 จะถูกปรับและยึดของกลาง

ปัจจุบันบ้านทุ่งยาวมีพื้นที่ในการดูแลและอนุรักษ์ไว้ทั้งสิ้น 2500 กว่าไร่ ข้อมูลพื้นฐานบ้านทุ่งยาวมีประชากร 170 ครอบครัว ประชากร 520 คน และมีกลุ่มองค์กรต่างๆ ซึ่งในการดำเนินงานบ้านทุ่งยาวจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งต่างๆทั้งภาครัฐและกองทุนเพื่อสังคม ซึ่งจากการสรุปผลการศึกษาดูงานที่บ้านทุ่งยาวคณะดูงานได้รับข้อสรุปร่วมกันและแยกกันกลับที่พัก โดยแยกที่พักชายให้นอนพักที่ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร หญิงพักที่บ้านของแม่บ้าน

วันที่ 24 เมษายน 2546 ทีมวิจัยได้เดินทางไปศึกษาดูงานการบริหารจัดการป่าชุมชนแม่อร จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีท่านกำนันอนันต์ ดวงแก้วเรือน ได้เล่าถึงความเป็นมาของการอนุรักษ์เมื่อปี พ.ศ.2514 โดยมีการตัดหมอนรถไฟและอีกส่วนหนึ่งมีการเผาถ่านเป็นอาชีพ มีกลุ่มชาวบ้านกลุ่มหนึ่งคัดค้านการอนุรักษ์ ซึ่งกลุ่มที่อนุรักษ์มีการตั้งด่านตรวจแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ป่าไม้เริ่มหมดปี พ.ศ. 2535 บ้านแม่อรเริ่มแห้งแล้ง จนชาวบ้านไม่ได้ทำนา น้ำในนาแห้ง ในหมู่บ้านจะมีการอนุรักษ์โดยกำหนดให้เป็นบริเวณป่าอนุรักษ์เป็นเขตป่าศักดิ์สิทธิ์ ในปี พ.ศ. 2535 มีเนื้อที่อนุรักษ์ 60,000 บาท

ปี พ.ศ.2536 ขยายแนวเขตอนุรักษ์เป็น 801,000 ไร่ ซึ่งเมื่อมีการประกาศเขตอนุรักษ์ได้รับการต่อต้านจากประชาชนขอให้ลดพื้นที่ในการดูแลลดลงเหลือ 260,000 ไร่ ซึ่งเป็นข้อสรุปและตกลงร่วมกันในการกำหนดแนวเขตอนุรักษ์ มีการดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน การบริหารจัดการ จะมีคณะกรรมการเดินสำรวจป่าชุดละ 5 คน จำนวน 7 ชุด 35 คน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กร BPS เป็นเครื่องมือ โครงสร้างของคณะกรรมการแบ่งหน้าที่ การรับผิดชอบเป็นด้านต่างๆ คือด้านพัฒนาโครงการ, ด้านการเงินและการบัญชี, ด้านติดตามประเมินผลและด้านติดตามฝ่ายนโยบาย

ปัญหาในการอนุรักษ์ คือ คนบางคนจะไปตัดกานไม้หรือตัดลานกิ่งไม้ให้ต้นไม้ตาย แล้วจะได้ทำฟืน การขอใช้ไม้จะต้องมีคณะกรรมการดูแลและจัดเก็บค่าธรรมเนียม ต้นละ 20 บาท ซึ่งในปัจจุบันได้รับความร่วมมือจากชุมชนเป็นอย่างดี

2.2 กิจกรรมที่ 3 เวทีสร้างแบบสำรวจและถอดบทเรียนการศึกษาดูงาน

เวทีนี้จัดขึ้นในวันที่ 7 พฤษภาคม 2546 เพื่อทำแบบสำรวจ ทดลองจัดเก็บข้อมูล และถอดบทเรียนการศึกษาดูงานที่จังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีทีมวิจัยและตัวแทนจากแต่ละหลังคาเรือน เข้าร่วมประชุม จำนวน 85 คนการประชุมถอดบทเรียน

การสร้างแบบสำรวจและทดลองการจัดเก็บข้อมูลทางคณะกรรมการได้เชิญ นางสุวรรณา เมืองพระฝาง หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลนาบัว เข้าร่วมการประชุม ซึ่งมีการกำหนดหัวข้อการพูดคุย เพื่อให้ได้เนื้อหาสาระที่ครอบคลุมโดยเริ่มจากการประชุมถอดบทเรียนการศึกษาดูงาน โดยให้คณะที่ไปศึกษาดูงานทบทวนสิ่งที่ได้รับจากการศึกษาดูงานแล้วแลกเปลี่ยนให้กับผู้เข้าร่วม

ประชุมรับทราบ โดยเริ่มต้นจากความประทับใจจากสิ่งที่พบเห็น นางสาวกาญจนา อินแสง ประทับใจคือสภาพป่าที่สมบูรณ์ มีสัตว์ป่ามีศาลและต้นตะเคียนใหญ่ในบริเวณป่าศักดิ์สิทธิ์ นายทองเดือน ประทับใจการกลับมาสมบูรณ์ของป่า ผู้นำชุมชนที่มีบทบาทเป็นแกนนำในการอนุรักษ์ และเป็นนักต่อสู้ นางสาวมัสยาประทับใจรังแตนที่เยอะมาก การใช้ประเพณีในการเป็นเครื่องมือการอนุรักษ์ นายเกษร ประทับใจคณะกรรมการที่ทำงานอย่างเข้มแข็ง การร่วมมือของชาวบ้านที่ไม่มีกำรตัดไม้ ทำลายป่า นายสมพล ประทับใจการกลับคืนมาของป่า การใช้กฎของชุมชนอย่างเคร่งครัด นายอุดม ประทับใจในการที่ผู้นำมีการต่อสู้มายาวนานตั้งแต่ปี 2512 เป็นต้นมา

จากสภาพป่าที่ถูกทำลายให้มีความสมบูรณ์ ซึ่งมีการทำงานที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์การใช้วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของคนมาใช้ในการประกาศเขต การให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม การขยายแนวเขตการอนุรักษ์ การหาภาคีเครือข่ายการทำงาน และสิ่งที่ได้รับจากการศึกษาดูงานที่สามารถนำมาเป็นบทเรียนคือการจัดเก็บข้อมูลมูลค่าของป่า ที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์ มีการจัดเก็บเป็นรายครอบครัวของแต่ละเดือน ความประทับใจของ ดญ. สมฤทัย ประทับใจที่ได้เห็นตัวกระเลงเพราะไม่เคยเห็นมาก่อน ส่วนที่เหลือนี้อมีความประทับใจในความสมบูรณ์ของป่า ความร่มเย็นของต้นไม้ การได้พบเห็นสัตว์และแมลง ที่หายาก ซึ่งทางหัวหน้าสถานีอนามัยได้สอบถามว่าแล้วชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร การเก็บข้อมูลมีการจัดเก็บแบบไหน ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอย่างไร ซึ่งคำตอบที่ได้รับจากคณะที่ไปศึกษาดูงาน คือ การใช้ประโยชน์อย่างพึงพาคือการเลือกเก็บผลผลิตโดยไม่ทำลายคือการจะเก็บเฉพาะสิ่งที่นำมาใช้ประโยชน์เช่นผักหวานเก็บเฉพาะยอด ไม่ลานกิ่ง ไม่จุดไฟป่าเผา เป็นต้น การเก็บเห็ดจะเห็ดดอกแก่ไว้ขยายพันธุ์การทำแนวกันไฟให้มีการทับถมของใบไม้เพื่อเป็นปุ๋ยและแหล่งอาหารของเห็ดและแมลง ส่วนการจัดเก็บข้อมูลมีการจัดเก็บเป็นรายหลังคาเรือนได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านทุกหลังคาเรือน ในแบบสอบถามจะให้เขียนว่าเก็บพืชหรือสัตว์หรือแมลงเป็นน้ำหนักกิโลกรัมหรือเป็นตัวแล้วคิดราคาจากมูลค่าที่ซื้อขายกันชุมชน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือถือเป็นหน้าที่ที่จะช่วยกันประเมินผลที่ได้รับจากป่าแล้วนำมาเปรียบเทียบกับมูลค่าป่าที่ได้รับเพิ่มขึ้นหรือลดลง

การสร้างแบบสำรวจของบ้านร่องกอกควรเป็นแบบไหน ทุกคนแสดงความคิดเห็นว่าควรเป็นแบบเปิดให้ผู้มีหน้าที่จัดเก็บไปสอบถามว่าครอบครัวไหนได้รับประโยชน์จากป่าในประเภทพืช สัตว์ แมลง สัตว์ป่าหมีเท้าให้คิดเป็นมูลค่าเท่าไร แล้วมีการลงบันทึก ซึ่งที่ประชุมได้มอบหมายให้ อาจารย์สมพล เป็นผู้ทำแบบการจัดเก็บข้อมูล และทดลองการจัดเก็บในระยะ 1 สัปดาห์และประเมินผลว่าแบบจัดเก็บข้อมูลเหมาะสมหรือไม่ ส่วนผู้ที่จะมีหน้าที่การจัดเก็บแบ่งเป็นละแวกๆละ 1 คน ดังนี้

คนที่ 1 นางสาวกาญจนา เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1) นายหลี่ (2) นายสุตใจ ผสม (3) นายสำราญ (4) นายบุญมา (5) นายกองจา (6) นายทองใบ และ (7) นางสาวทอง

คนที่ 2 นายทองเดือน เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ 1)นายทองเดือน 2)นายจันทิ 3) นายสุข 4)นายสวัสดิ์ 5)นายสำเนียง 6) นายปัน 7)นายบุญเกิน

คนที่ 3 นางอุษา จันทาหาร เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1)คำพรวน (2)บัวลอย (3)คำพลอย (4) คำเพียร (5)จำเนียร (6)จันทร์ และ (7)บุญธรรม

คนที่ 4 นางสาวัญญ เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1)นายอุดม (2)มาย (3)หรี (4)พิมพ์า (5)ทองคุณ (6)ถ้ำ และ(7) เล็ก

คนที่ 5 นางภรพิน บุญปัน เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1)สมบุญ (2)หรัต (3)สมัย (4)สมพิศ (5)แซ่ (6)ทองริด และ(7) ภรพิน

คนที่ 6 นางแสงอรุณ เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1)สมหวัง (2)บุญมี (3)จำนงค์ (4)ปิติ (5)บัวลม (6)เจอะและ(7)ไค

คนที่ 7 น.ส มัสยา จันทาหาร เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1)คำแพง (2)กองจา (3)เกตุแก้ว (4)สงกรานต์ (5)ดาวลอย (6) เจริญ และ(7)ทองคำ

คนที่ 8 นางมาลัย สอนศรี เก็บข้อมูล 7 ครอบครัว ดังนี้ (1)สาคร (2)นันทพงษ์ (3)ตุ้ม (4)อินแปลง (5)บัวริน (6)รังสิต และ (7)บัวลอย

คนที่ 9 ขนิษฐา เก็บข้อมูล 5 ครอบครัว ดังนี้ (1)ณรงค์ศักดิ์ (2)คำมูล (3)จิรศักดิ์ (4)นงคราญ (5)หนู มงคลวัตร

โดยให้ทั้ง 9 คน ทดลองเก็บข้อมูล และรับแบบสำรวจที่อาจารย์สมพล ประธานได้กล่าวปิดเวที

ข้อสังเกต

ทีมวิจัยได้เรียนรู้วิธีการทำงานของชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน และบ้านแม่อร จังหวัดเชียงใหม่ในการอนุรักษ์ป่าและจัดการป่าชุมชน เพื่อที่จะได้นำมาเป็นแนวทางในการทำโครงการวิจัย ชาวบ้านได้ร่วมกันวิเคราะห์และถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงาน ซึ่งชาวบ้านมีความตั้งใจและจริงจังต่อการทำงานเป็นอย่างมาก เห็นได้จากความสนใจในการทำโครงการ และเป็นผู้เก็บข้อมูล ร่วมติดตามผลการดำเนินงานของโครงการ

กระบวนการที่ 3 การดำเนินงานจากการปฏิบัติการในพื้นที่

3.1 กิจกรรมที่ 4 ออกแบบการจัดเก็บข้อมูล

ได้รับคำแนะนำในการออกแบบการจัดเก็บข้อมูลของชุมชน จะมีวิธีซักถาม อย่างไร ซึ่งทางทีมพี่เลี้ยงจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก ได้แนะนำว่าแบบสอบถามที่ดี ควรมีลักษณะดังนี้

- ต้องเหมาะสมกับผู้ตอบ ,เป็นเรื่องที่เปิดเผยได้
- ควรสะดวกแก่ผู้ตอบแบบสอบถามและได้ข้อมูลครบถ้วน
- เข้าใจง่ายและสามารถตอบได้

- ไปก้าวร้าวรุนแรง
- ไม่ชักนำผู้ตอบไปทางใดทางหนึ่ง
- ไม่สร้างความอึดอัดไม่สบายใจแก่ผู้ตอบ

การจัดทำแบบกรอกข้อมูลควรมีสาระมุ่งเรื่องการปลูกจิตสำนึก หรือการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งทางที่ประชุมได้ร่วมกันออกแบบมอบหมายให้ อ.สมพลเป็นผู้จัดพิมพ์

3.2 กิจกรรมที่ 5 ประชุมติดตามผลการเก็บข้อมูลป่าชุมชนครั้งที่ 1

วันที่ 19 มิถุนายน 2546 ได้มีการจัดประชุมติดตามผลการเก็บข้อมูลป่าชุมชนครั้งที่ 1 มีตัวแทนจากแต่ละหลังคาเรือน เข้าร่วมประชุม จำนวน 95 คน ประธาน ได้กล่าวเปิดการประชุม โดยสอบถามถึงการทดลองการจัดเก็บข้อมูลว่าพบปัญหาอะไรหรือไม่จากคณะผู้จัดเก็บข้อมูลซึ่งได้รับคำตอบว่าสามารถใช้แบบได้เพราะเป็นแบบคำถามที่แยกประเภทชนิดและเดือนที่เก็บผลผลิตแล้วซึ่งน้ำหนัก จะพบปัญหาว่าบางครั้งไม่ได้ชั่งใช้คาคะเน ราคาผลผลิตแล้วแต่วัน และได้สอบถามผู้ตอบแบบสอบถามพบว่าบางครั้งก็จะลืมต้องจดบันทึกข้อมูล ผู้สูงอายุจะจำแล้วลืมง่าย

วาระที่ 2 การแลกเปลี่ยนเรื่องการดูแลป่าชุมชน นายเกษร สอนเสียม แจ้งว่ามีผู้ตัดไม้ทำลายป่า โดยการบากต้นไม้หรือฟันไม้ให้เป็นรอยเพื่อให้ต้นไม้ตายเพื่อตัดทำฟืน หรือมีเจตนาถากหักกัน ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนกันประเด็นประโยชน์ของป่า และภาคีตำบล หมู่บ้านข้างเคียง เริ่มทำการอนุรักษ์เขตติดต่อกับบ้านร่องกอก ซึ่งหากบ้านร่องกอกเก็บข้อมูลมูลค่าที่คนในหมู่บ้านได้ประโยชน์จากป่าก็จะช่วยในการอนุรักษ์เพราะชาวบ้านจะเห็นคุณค่าป่ามากขึ้น ในการประชุมมีผู้ร่วมแสดงความคิดเห็นเรื่องการจัดเก็บข้อมูลงานวิจัยเพิ่มเติม คือนายกลัปวิร์ จันทรดี ,นาง สุวรรณ เมืองพระฝาง,นายประเจิด ศรีสวัสดิ์ เมื่อไม่มีผู้แสดงความคิดเห็นและซักถามเพิ่มเติม ประธานจึงกล่าวปิด

3.2 กิจกรรมที่ 6 ประชุมติดตามผลการเก็บข้อมูลป่าชุมชนครั้งที่ 2

วันที่ 30 กรกฎาคม 2546 ได้มีการจัดประชุมติดตามผลการเก็บข้อมูลป่าชุมชนครั้งที่ 2 มีตัวแทนจากแต่ละหลังคาเรือน เข้าร่วมประชุม จำนวน 95 คน ประธาน ได้กล่าวเปิดการประชุม และติดตามเรื่องคนที่ฟันต้นไม้หรือบากไม้แล้วตัดไปเผาถ่าน ให้ชาวบ้านช่วยกันดูแล หากไม่มีการดูแลทางป่าไม้อาจจะไม่ให้ชุมชนดูแล ชาวบ้านจะขาดแหล่งอาหารทำให้เดือดร้อน และได้มีการสอบถามเรื่องการจัดเก็บข้อมูลซึ่งไม่พบปัญหา ซึ่งในเวทีได้มีการหารือเรื่องของการทำอาชีพเสริมเพื่อไม่ให้มีคนตัดไม้เผาถ่านอีก โดยให้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาเป็นทุนประกอบอาชีพแทน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านจะนำเรื่องเข้าที่ประชุมของหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไม่มีผู้แสดงความคิดเห็นและซักถามเพิ่มเติม ประธานจึงกล่าวปิด

3.3 กิจกรรมที่ 7 ประชุมติดตามผลการจัดเก็บข้อมูลป่าชุมชน ครั้งที่ 3

วันที่ 30 สิงหาคม 2546 ได้มีการจัดประชุมติดตามผลการเก็บข้อมูลป่าชุมชนครั้งที่ 2 มีตัวแทนจากแต่ละหลังคาเรือน เข้าร่วมประชุม จำนวน 95 คน ประธาน ได้กล่าวเปิดการประชุม และติดตามเรื่องคนที่ฟันต้นไม้หรือบากไม้แล้วตัดไปเผาถ่าน ยังมีใครพบอีกหรือไม่ ซึ่งที่ประชุม ได้บอกตรงกันว่าไม่พบ แต่มีผู้เสนอให้มีการจัดตั้งกองทุนเตาเศรษฐกิจขึ้นในหมู่บ้านซึ่งจะได้ไม่มีการตัดไม้ จึงมีการแสดงความคิดเห็นว่า น่าจะส่งเสริมให้ซื้อใช้ได้เองเพราะราคาไม่แพงมากและจากการพูดคุยน่าจะมีการซื้อเตาเศรษฐกิจประมาณ 60 -70%เมื่อไม่มีผู้แสดงความเห็นและซักถามเพิ่มเติมประธานจึงกล่าวปิด

3.4 กิจกรรมที่ 8 ประชุมเพื่อแก้ไขและปรับปรุงกฎของชุมชน

วันที่ 30 กันยายน 2547 มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 95 คนประธาน ได้กล่าวเปิดการประชุมและติดตามเรื่องการจัดเก็บข้อมูล โดยได้มีการเสนอให้มีการทบทวนและออกกฎของชุมชน เรื่องการอนุรักษ์ป่า ซึ่งในเวทีได้ร่วมกันออกกฎระเบียบข้อปฏิบัติการใช้ป่าชุมชน บ้านร่องกอก หมู่ที่ 11 ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก กฎระเบียบนี้ร่างขึ้นตามมติของประชาชนในหมู่บ้านร่องกอก เพื่อใช้เป็นกฎระเบียบที่บังคับใช้ในชุมชนบ้านร่องกอกและประชาชนทั่วไปที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านร่องกอก หลังจากเสร็จกิจกรรมนี้แล้ว จะมีการสรุปผลการศึกษา และมูลค่าของป่ารวมตลอดระยะเวลา 1 ปี

ข้อสังเกต

- ชาวบ้านได้ทบทวนการทำงานและข้อมูล มีการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน โดยชาวบ้านได้จัดเวทีประชุมติดตามผล ซึ่งพบว่า ชาวบ้านช่วยกันวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหาในการดำเนินโครงการ จากกิจกรรมพบว่า ชาวบ้านเริ่มคิดเป็นระบบมากขึ้น เริ่มมีการวิเคราะห์วางแผนงาน ปฏิบัติตามแผนที่วางการทำงานร่วมกัน พร้อมเสนอทางออกในหลายๆรูปแบบ ทั้งปรับปรุงกฎระเบียบ การจัดตั้งกลุ่มกองทุนเตาเศรษฐกิจ เป็นต้น โดยเริ่มจากการตั้งคำถามว่าทำแบบนี้แล้ว จะช่วยแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ และถ้าไม่ได้จะทำอย่างไรต่อไป ชาวบ้านก็ช่วยกันติดตามผลการทำงานกันต่อไป
- การประสานงานเพื่อการขับเคลื่อนงานวิจัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สังเกตจากการให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีของชาวบ้านในการเข้าร่วมประชุม การประสานงานมีการวางแผนและติดตามกระบวนการอย่างต่อเนื่อง
- ลักษณะการประชุมเป็นวิธีการดำเนินงานแบบตามธรรมชาติ ไม่เน้นพิธีการ เพราะผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน และการประชุมแบบธรรมชาติทำให้บรรยากาศเป็นกันเอง และเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้มากกว่าการประชุมแบบที่เป็นทางการ

บทที่ 3

พัฒนาการการเกิดจิตสำนึกและปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษามูลค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านร่องกอก ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ได้ดำเนินการขึ้นตอบข้อสงสัยของชุมชนในประเด็นที่ว่า ประชาชนบ้านร่องกอกได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนมีคุณค่าอย่างไร ในรอบ 1 ปี และปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนมีอะไรบ้าง โดยมีนักวิจัยชาวบ้าน ทำการค้นหาคำตอบในการตอบข้อสงสัยข้างต้น ซึ่งในการทำงานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ (1) เพื่อศึกษาประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ชาวบ้านได้รับจากป่าชุมชน (2) เพื่อให้ชาวบ้านรู้คุณค่าของที่ได้จากป่าแล้วเกิดจิตสำนึกหวงแหนและดูแลป่า และ(3) เพื่อศึกษาหาปัจจัยที่มีอิทธิพลในการที่จะให้ชาวบ้านอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน ระยะเวลาในการดำเนินงานทั้งสิ้น 14 เดือน โดยทีมวิจัยได้ดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ขั้นตอนส่วนใหญ่เป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการส่งผลให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ค้นหาปัญหาค้นหาปัจจัยต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่า และการเก็บข้อมูลมูลค่าป่า

กิจกรรมในช่วงแรกคือ การปรับแนวคิด แสวงหาความร่วมมือจากคนในชุมชนเพื่อร่วมทำวิจัย โดยจัดเวทีเตรียมความพร้อม เพื่อสร้างจิตสำนึกการดูแลป่า และศึกษาดูงานรูปแบบการจัดการป่าโดยชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นจัดเวทีถอดบทเรียนการศึกษาดูงาน

กิจกรรมในช่วงที่สองคือ จัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่าในรอบ 1 ปี ติดตามผลการเก็บข้อมูลและสรุปผลการศึกษาและมูลค่าของป่ารวมตลอดระยะเวลา 1 ปี ซึ่งกระบวนการที่ใช้นี้ เป็นการจัดเวทีประชุม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดเห็นในเวที ซึ่งผลการดำเนินงานที่ผ่านมา นั้น สามารถแบ่งเป็น 3 ประเด็นใหญ่ๆ สรุปภาพรวมแสดงได้ดังนี้

1. พัฒนาการการเกิดจิตสำนึกอนุรักษ์ป่าชุมชน
2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน
3. พัฒนาการของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านร่องกอก

ตอนที่ 1. พัฒนาการการเกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ทีมวิจัยได้สังเกตและเปรียบเทียบพัฒนาการการเกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้าน ตั้งแต่อดีตก่อนทำโครงการ จวบจนปัจจุบัน มีพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ซึ่งทีมวิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลและเสนอ ดังนี้

1.1) ก่อนปี 2540 /ก่อนทำโครงการวิจัย

ชาวบ้านขาดจิตสำนึกในการดูแลป่า และฟื้นฟูสภาพป่า พฤติกรรมเป็นแบบแสวงหา มุ่งเน้นผลประโยชน์จากป่าแต่เพียงฝ่ายเดียว การใช้ประโยชน์จะเป็นลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา คนที่มีโอกาสมาก ก็ตัดถวองผลประโยชน์ได้มาก มีอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกไม่ว่าเป็นรถชน เป็นเลื่อยเครื่องหรือแม้แต่คนที่มีเงินสามารถจ้างแรงงานได้ นับว่าเป็นช่วงแห่งการทำลายทุกวิถีทาง

1.2) ช่วงเวลา ปี 2540 — ปี 2542

จากสภาพปัญหาความเดือดร้อนที่ตนเองต้องลำบากจากการต้องหาไม้มาใช้สอยในการประกอบอาชีพ เช่นดอกมัดข้าว ความแห้งแล้งที่ปรากฏขาดแหล่งน้ำทางธรรมชาติ การแย่งชิงน้ำประปา กับคนบ้านโนน หมู่ที่ 3 แหล่งอาหารที่หายากในชุมชน คนร้องกอกเป็นคนที่มีความยากจน มีอาชีพรับจ้างขายแรงงานทั้งในและนอกหมู่บ้าน พื้นที่ในการเกษตรมีน้อยส่วนใหญ่จะเป็นที่นา มีพื้นที่ราบแต่การปลูกบ้านเรือน บริเวณโดยรอบมีไม้พ้อแก่การปลูกพืชผักสวนครัว คนส่วนใหญ่ พึ่งแหล่งอาหารจากป่า ไม้ น้ำ ต้องเดือดร้อน อดยาก เมื่อแหล่งอาหารของชุมชนแห้งแล้งขาดความอุดมสมบูรณ์ การหาอาหารจากป่าจึงเป็นเรื่องลำบาก ที่ต้องเดินทางไปไกลกว่าเดิม ซึ่งก็เสี่ยงต่อการถูกจับดำเนินคดีจากทางการ เพราะเป็นเขตอุทยานชาติตระการ ยิ่งถ้าเป็นคนแก่หรือเด็กที่ต้องอยู่ตามลำพังไม่สามารถ หาอาหารจากป่าได้ ต้องรอการแบ่งปันจากเพื่อนบ้านซึ่งมีน้อยครั้งที่จะได้มามากพอแบ่งปัน

จากวิกฤต อดุม สอนศรี ซึ่งเป็นลูกชายของอดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านร้องกอกคือ นายเกย สอนศรี และนางขาล สอนศรี เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2506 เข้าเรียนระดับประถมต้น ที่โรงเรียนกัลยาณีวัฒนา 1 เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนประชาสงเคราะห์พิทยา เมื่อจบชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ได้ออกมาช่วย พ่อ แม่ ทำไร่ ทำนา และศึกษาต่อ โดยการเรียนระดับมัธยมกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ต่อมาได้สมรสกับ สุรัญ อินแสง และได้ไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ เมื่อทำงานไปได้สักระยะ จึงกลับบ้านในช่วงปี 2538 ได้เห็นสภาพความเดือดร้อนของชาวบ้าน ป่าที่แห้งแล้ง จากสภาพป่าที่เคยสมบูรณ์มีไม้เบญจพรรณขนาดใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่น ในสมัยที่ตนเองเป็นเด็กและเข้าสู่วัยรุ่น เคยเก็บลูกเพชร ลูกกอกกิน หรือ ยิงสัตว์เช่นกระรอก กระแต มาเป็นอาหาร ในแต่ละวัน

แต่พอกลับมาครั้งนี้อุดมได้เข้าไปเที่ยวป่าและพบกับสิ่งที่ตนเองไม่เคยคิดว่าจะได้พบ คือการตัดไม้เผาถ่าน การแผ้วถางที่ทำไร่เลื่อนลอย ลำน้ำร่องกอกแห้งขอด ดาน้ำไม่มีน้ำซึมออกมา เมื่อเดินในป่าจะมีความรู้สึกที่ร้อนมาก ในวันนั้นอุดมไม่ได้อาหารจากป่าแม้แต่ชนิดเดียว จึงได้พูดคุยกับกลุ่มเพื่อน ว่าทำไมป่าบ้านเราถึงเป็นอย่างนี้ แล้วเราจะแก้ปัญหานี้กันอย่างไร ใครควรเป็นผู้รับผิดชอบ จึงเป็นคำถามที่ใช้ดอกย้าในการรวมกลุ่มพูดคุย การตั้งวงเหล้า

การนำความรู้และประสบการณ์จากการทำงานในกรุงเทพฯ มาปรับใช้ในการสร้างกระแสในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่นเรื่องของแนวคิดในการอนุรักษ์ป่า การส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้เรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน อุดมจึงเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน ยามที่ชาวบ้านมีทุกข์ จากจุดนี้ทำให้อุดมได้รับเลือกให้เป็นสมาชิก อบต.นาบัว เมื่อมีการปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้น ในปี 2540 หลังจากนั้นในปี 2542 อุดมได้ลาออกจากสมาชิก อบต. สมัยเป็นผู้ใหญ่บ้านเพราะ คิดว่าตนเองน่าจะเหมาะสมกับการเป็นนักปกครองท้องถิ่น ดูแลเรื่องทุกข์และสุขของชาวบ้านได้ดีกว่า การทำหน้าที่สมาชิก อบต. นาบัว

อุดม เป็นคนหนุ่มที่ต่อสู้กับความเชื่อของคนในชุมชน เรื่องของผักหวาน จะแตกยอด เห็ดถอบจะออก หญ้าใหม่จะแตกยอดพอให้วัวกิน ก็ต่อเมื่อไฟไหม้ป่า การทำงานเริ่มต้นจากการที่ถูกมองว่าเป็นคนไร้สาระ ทำเรื่องไม่เป็นประโยชน์ เป็นคนบ้าที่ถูกหัวเราะเยาะ เมื่อเริ่มต้นพูดและทำเรื่องการป้องกันไฟป่า จนชาวบ้านประจักษ์ถึงผลที่ได้รับ จึงได้รับการยอมรับและมาเป็นแนวร่วม

จากการที่อุดม เป็นคนที่ชาวบ้านมาพูดคุย ปรึกษาหารืออยู่เสมอ จึงเป็นที่ยอมรับและศรัทธา จากคนในหมู่บ้าน ซึ่งเมื่ออุดมได้พูดคุยกับใครจะขยายแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ การทำแนวกันไฟ การป้องกันไฟป่า เมื่อมีคน ขึ้นเขาทอกเพื่อหาอาหารและเลี้ยงวัว ได้ สัมผัสกับสภาพลำน้ำร่องกอกที่แห้งแล้ง ดาน้ำไม่มีน้ำออกมา ป่าไม้ถูกทำลาย แผ้วถางเป็นไร่ ไฟป่าได้ไหม้ทำลายต้นไม้ เมื่อมีใครพูดหรือบ่น ว่าทำไมป่าจึงแห้งแล้งมากขึ้น อุดม จะขยายความคิดเรื่องของสาเหตุที่คนในกลุ่มคิดและตั้งสมมุติฐานร่วมกันไว้ว่า น่าจะมาจากน้ำมือของคนในหมู่บ้านซึ่งทุกคนมุ่งใช้ผลประโยชน์จากป่าเพียงอย่างเดียว ไม่มีจิตสำนึกในการหวงแหนรักษาป่าให้คงความสมบูรณ์ หากปล่อยไว้ป่าจะหมดชาวบ้านจะยิ่งเดือดร้อน กระแสการอนุรักษ์ในชุมชนที่เกิดจากกลุ่มแกนนำที่ร่วมอุดมการณ์ ได้เริ่มขยายจากคนในครอบครัวสู่คนข้างเคียงและญาติ การพูดคุยบ่อยๆ ช่วยตอกย้ำความคิดให้กับคนในชุมชนอยู่เสมอ การเริ่มต้นของแกนนำทั้ง 10 คน คือ (1) ทองเดือน อินแดง (2)สมหวัง อินแดง (3)จรัสศักดิ์ อินแดง (4) เกษร สอนเสียม (5) วิเสียน อินแดง (6) ดาวลอย จันดาหาร (7) คำเผย จันดาหาร (8)บุญเดิน สีภูเขียว (9) สาคร สอนศรี และ (10)อุดม สอนศรี ที่เป็นแกนนำ ในการที่จะร่วมกันพลิกวิกฤตเรื่องการทำลายป่าให้เป็นโอกาสในการอนุรักษ์

กลุ่มคนกลุ่มแรก ที่กลุ่มของอุดมตั้งเป้าหมายไว้ คือกลุ่มที่มาพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอและเป็นแกนนำของครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยคนในวัยเดียวกันหรือใกล้เคียง ซึ่งมีอยู่ประมาณ ร้อยละ 20 ของคนในหมู่บ้าน โดยมีการพูดคุยเรื่องของปัญหาความแห้งแล้ง การหาไม้มาทำดอกมัดข้าว

และการแก้ไขปัญหาควรทำอย่างไร เมื่อพูดคุยจนตลกร้ายทางความคิดของแกนนำในแต่ละครอบครัว การอนุรักษ์เริ่มก่อตัวด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองและครอบครัว มาเป็นผู้ดูแลป่า ช่วยกันทำแนวกันไฟ และดูแลป้องกันไฟป่า เมื่อมีไฟป่าเกิดขึ้นช่วยกันดับไฟป่า ท่ามกลางกระแสที่มองว่าเป็นพวกคนป่า วางงานและอยากดังทำเรื่องไร้สาระ แต่ทุกคนไม่ท้อถอย คนกลุ่มนี้คือกลุ่มนักอนุรักษ์ที่แผ้วถางทาง การเป็นนักอนุรักษ์ในตำบลนาบัว

จากการทำงานที่ต้องอาศัยเวลา และความอดทนให้ชาวบ้านเห็นผล นับว่าเป็นการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่หาไม่ได้ง่ายนักในสังคมชนบทไทย แต่อุดมและพวกได้เริ่มต้นและเริ่มมีความหวังว่าจะประสบผลสำเร็จเมื่ออีก 2 ปีต่อมา ดอกมัดข้าวที่ต้องไปหาไกล 25 กม.ที่ตำบลห้วยเขยี้สามารถหาได้ที่เขาทอกและมีพอเพียงให้กับคนใน ละแวกหมู่บ้านข้างเคียง เช่นหมู่ที่ 3, 4 และหมู่ที่ 7 ผักหวานแตกยอดโดยไม่ต้องจุดไฟเผาป่าและออกมากกว่าทุกปี เห็นที่เริ่มออกก่อนหมู่บ้านอื่นในละแวกใกล้เคียง จุดนี้เองเป็นจุดเริ่มต้นให้มีคนศรัทธาการทำงานของกลุ่มแกนนำและเข้าร่วมในการอนุรักษ์เรื่องของการป้องกันไฟป่า การทำแนวกันไฟ เพิ่มมากขึ้นเป็นร้อยละ 50 ของคนในหมู่บ้าน ในปัจจุบัน ทุกคนในหมู่บ้าน ถ้าพบเห็นว่ามีไฟป่าเกิดขึ้น จะแจ้งให้คนทั้งหมู่บ้านช่วยกันดับไฟป่า ซึ่งบางครั้งแกนนำจะบอกเล่าให้ฟังว่าไม่ได้นอนหลับทั้งคืนเพราะมีไฟไหม้ป่าไกลๆที่พวกผู้ชายต้องเข้าไปช่วยกัน เมื่อใกล้ฤดูแล้งจะช่วยกันทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า เพราะป่าคือแหล่งอาหารที่ไม่ต้องใช้เงินซื้อ เพียงแต่ทุกคนร่วมแรง ร่วมใจกันที่จะดำเนินการอนุรักษ์ การกำหนดแนวเขตการอนุรักษ์ การใช้เงื่อนไขเวลาในการอนุรักษ์ไม่ไผ่ การออกกฎของชุมชนโดยชาวบ้านเป็นผู้เริ่มต้นคิดกันเอง เพราะคิดว่าอาจจะมีคนใดคนหนึ่งแสวงหาผลประโยชน์จากป่า

การเป็นนักต่อสู้ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และความเชื่อ เป็นเรื่องยากที่ใครจะทำได้สำเร็จหากคนผู้นั้นไม่เป็นที่ศรัทธา และได้รับการยอมรับ จากคนในชุมชน การทำงานจะเห็นว่าหากมีแต่อุดมที่ต่อสู้ ป่าชุมชนบ้านร่องกอกจะไม่เห็นผลได้รวดเร็วและมีกิจกรรมที่หลากหลายได้ทำทุกวันนี้ ความยั่งยืนจะไม่เกิดขึ้น หากแต่อดมมีทีมงาน มีเพื่อน มีพี่ มีน้อง ที่ร่วมเป็นผู้กล้า คือ (1) ทองเดือน อินแสง (2)สมหวัง อินแสง (3)จිරศักดิ์ อินแสง (4) เกษร สอนเสียม (5) วิเสียน อินแสง (6) ดาวลอย จันดาหาร (7) คำเผย จันดาหาร (8)บุญเงิน สีภูเขียว (9) สาคร สอนศรี เป็นนักอนุรักษ์ป่าที่ยิ่งใหญ่ของคนตำบลนาบัว ที่ถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนเรื่องการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมให้แก่คนทั้งตำบล

1.3) การเริ่มต้นของการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์

เริ่มต้นจากการที่ภาคีเครือข่ายภาครัฐมีบทบาทเกี่ยวข้องในสถานะของผู้ที่เอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในหมู่บ้านและชุมชนโดยเริ่มจาก

สถานีอนามัยตำบลนาบัว กลายเป็นที่ปรึกษาประเด็นปัญหาการอนุรักษ์ป่าการสร้างและขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ การเป็นจุดกลางของการแลกเปลี่ยนแนวคิดการอนุรักษ์ ส่วน การปลูกป่าทางองค์การบริหารส่วนตำบลนาบัวรับเป็นเจ้าภาพช่วย โดยในแต่ละปีจะจัดกิจกรรมการปลูกป่า โดยให้ชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ปลูกป่าเป็นผู้ร่วม ในปีแรก(พ.ศ. 2540)ที่มีการส่งเสริมการปลูกชาวบ้านไม่ให้ความสนใจต้นไม้ที่ปลูกก็ตาย เพราะทุกคนคิดว่าเป็นเรื่องของรัฐบาลไม่ใช่สิ่งที่เป็นของชาวบ้าน

นำแปลกในส่วนของบ้านร่องกอกกลับมีการขอเงินและต้นไม้จากเครือข่ายภาคประชาชน และ อบต.นาบัวเพื่อปลูกป่าในเขตอนุรักษ์ทดแทน ร่องกอกอนุรักษ์ป่า ดุแลป่า แต่ผู้ที่ไปใช้ประโยชน์กลับเป็นคนทั้งตำบลนาบ้วยกเว้นชาวเขาบ้านภูซัด ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกลับเป็นแรงหนุนให้เกิดกระแสการอนุรักษ์และเป็นภาคีร่วม เมื่อคนไปใช้ประโยชน์เริ่มที่จะมีความอายในการเป็นคนใช้แต่ไม่ร่วมดูแล จึงมีกระแสร่วมในการอนุรักษ์ป่า

ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐที่เป็นผู้ดูแลป่า ปี 2543 เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ดูแลป่ามาจับชาวบ้านโนน หมู่ที่ 3 ที่เข้าไปตัดไม้ในเขตของอุทยาน แต่กลับอ้างว่าเป็นอุดมสมบูรณ์ เป็นผู้แจ้ง ซึ่งความจริงเจ้าหน้าที่ดำเนินการเองแต่เป็นการกล่าวอ้างเพื่ออะไรไม่ทราบได้ ความขัดแย้งขยายไปในหมู่ญาติพี่น้องของทั้งสองหมู่บ้าน เวทีจัดข้อขัดแย้ง เวทีพูดคุยที่สถานีอนามัยกลายเป็นพื้นที่ปรับความเข้าใจของคนสองกลุ่ม ฝ่ายตรงข้ามเริ่มมาเป็นแนวร่วมเมื่อถึงเวลาหาไม้ตอกมัดข้าวต้องเข้าไปตัดในเขตที่บ้านร่องกอกดูแล คนบ้านโนนคิดว่าตัดอย่างไรไม่ให้คนร่องกอกว่า เราต้องช่วยเขาปลูกป่าและรักษาดูแลป่าช่วยเขา โดยร่วมกันขอเจ้าหน้าที่ป่าไม้ขอดูแลป่าด้วยชุมชนเอง จนปี 2547 จึงได้รับอนุญาตให้ชุมชนดูแลป่าร่วมกันโดยประกาศแนวเขตแบ่งกับอุทยานได้อย่างชัดเจน ทางกรมป่าไม้ ได้จัดตั้งหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ บ้านน้ำตอน มาเป็นภาคีร่วมสนับสนุนการทำงาน และหน่วยส่งเสริมเพาะพันธุ์กล้าไม้ที่ตำบลกกไม้แดง อำเภอวังทอง ได้มีการประสานกับเครือข่ายอนุรักษ์ป่าลำน้ำตอนให้พันธุ์กล้าไม้ มาปลูกฟรี

ความแปลกที่แตกต่าง เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2543 ในปี 2547 ชาวบ้านใน 14 หมู่บ้าน ยกเว้นบ้านน้ำแฉ่งพัฒนา กลับจ้างเหมารถไปรับต้นไม้จากหน่วยเพาะพันธุ์กล้าไม้ มาปลูกกันเอง แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกของชาวบ้านในการที่จะอนุรักษ์ป่าและฟื้นฟูสภาพป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการมีส่วนร่วมของคนในตำบลนาบัวที่จะดำเนินการต่อไป

หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันไฟป่าคือโรงเรียนกัลยาณิวัฒนา 1 ที่นำเด็กมาช่วยดับไฟป่า ที่ว่าการอำเภอนครไทยเป็นแนวร่วมเสริมในเชิงประกาศนโยบาย จะเห็นว่าหน่วยงานภาครัฐหลายส่วนเข้ามามีส่วนร่วมมากบ้าง น้อยบ้างแล้วแต่กำลัง ทำไม อบต.นาบัวไม่ให้ชาวบ้านเป็นผู้รับลงไปปลูกต้นไม้เองและจัดการดูแลป่าด้วยตนเองซึ่งจะนำมาสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

1.4) ช่วงปี 2543 – 2545 ช่วงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชน

เมื่อคนในชุมชนเห็นประโยชน์จากป่า ชาวบ้านได้ประจักษ์โดยเห็นจริง จากการที่ป่าที่เป็นแนวอนุรักษ์มีพืชผักอุดมสมบูรณ์ เริ่มมีสัตว์ป่าขนาดเล็กมาอยู่อาศัย เช่น กระรอก กระแต พังพอน หนูหลายชนิด กระต่ายป่า จึงก่อเกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ที่เริ่มก่อตัวให้เห็น เกิดเป็นกระแสที่ทุกหลังคาเรือนเข้าร่วม เพราะทุกคนได้ใช้ประโยชน์จากป่า หากมีการอนุรักษ์ที่ขยายพื้นที่มากขึ้น ชาวบ้านจะเป็นผู้รับผลประโยชน์มากขึ้น กิจกรรมที่ก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ คือการจัดเวทีประชาคมของกลุ่มคนในหมู่บ้าน การร่วมกันประกาศเขตอนุรักษ์ป่าชุมชน ที่ขยายมากขึ้นครอบคลุมพื้นที่ได้ประมาณ 2,000 ไร่ การทำแนวกันไฟโดยรอบ การร่วมกันดับไฟป่าโดยคนทั้งหมู่บ้าน การประกาศกำหนดระยะเวลาการหาหน่อไม้ขายโดยกำหนดตั้งแต่วันที่ 12 สิงหาคม ทุกปี เป็นวันปิดป่าสำหรับการหาหน่อไม้ขาย ให้แค่หาพอกินในครัวเรือน กฎกติกานี้ถูกใช้ในเขตบ้านร่องกอก จนส่งผลให้เห็นว่าสามารถคืนความสมบูรณ์ให้กับป่าได้ ไม่มียอดอกที่เคยต้องไปหาไกลประมาณ 25 กม.ที่ ตำบลห้วยเหี้ย ก็หาได้ที่เขาตอก จึงส่งผลให้ทุกหมู่บ้านหันมาร่วมมือประกาศเขตอนุรักษ์ป่าชุมชนในบ้านตนเองและกำหนดการปิดป่าหาหน่อไม้ขาย การร่วมกันสกัดจับรถรับซื้อหน่อไม้เริ่มมีให้เห็น พฤติกรรมของชาวบ้านร้อยละ 70 เริ่มปรับเปลี่ยนเป็นการอยู่กับป่าอย่างพึงพา

1.5) ในช่วงปลาย ปี 2545 ช่วงของการทำโครงการวิจัยฯ (14 เดือน)

ชาวบ้านรู้ที่จะรักษาป่าแต่ไม่รู้มูลค่าป่าให้มูลค่าที่เปรียบเทียบเป็นตัวเงินแล้วมีมูลค่าเท่าไรในแต่ละปีของรายครอบครัวและภาพรวมของทั้งหมู่บ้าน ขอบเขตการเก็บข้อมูลไม่เก็บจากคนบ้านอื่นที่เข้ามาใช้ประโยชน์ พฤติกรรมชุมชนมีการปรับเปลี่ยนในเรื่องของการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล การแปรผลเทียบเป็นตัวเงิน และร่วมกันประมวลผล เริ่มเห็นคุณค่าป่าและเกิดจิตสำนึก เป็นการปรับเปลี่ยนในเชิงการพัฒนาด้านงานวิจัยและพัฒนา (Research and Development R & D) ได้เป็นความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชนเกิดเป็นนวัตกรรม (Innovation) ที่สามารถจับต้องได้และเป็นรูปธรรม

1.6) ช่วงของการทำโครงการวิจัยฯ

กลุ่มแกนนำได้ร่วมกันจัดทำโครงการการศึกษาหาคุณค่าป่าและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร่องกอกอย่างยั่งยืน เพื่อให้คนในหมู่บ้าน ได้ร่วมกันศึกษาหาคุณค่าของป่าที่ให้กับชาวบ้านในรอบ 1 ปี เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านได้เรียนรู้คุณค่าป่า และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านร่องกอกอย่างยั่งยืน โดยให้แกนนำได้เรียนรู้เรื่องการจัดทำแผนการทำงาน โดยการศึกษาดูงานที่จังหวัดเชียงใหม่ของแกนนำ เพื่อให้เห็นแนวทางการจัดการป่าชุมชน การจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่า และกระบวนการที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างแกนนำของตำบลนาบัวกับแกนนำของแหล่งที่ให้ศึกษาดูงาน เมื่อกลับมาถึงบ้านร่องกอกมีการจัดเวทีถอดบทเรียนการศึกษาดูงานให้คนในหมู่บ้านได้ร่วมรับรู้ รับฟัง การจัดเวทีสร้างแบบสอบถามเพื่อจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่าของคนในชุมชนที่ร่วมกันคิด การลงมือจัดเก็บข้อมูลของแกนนำที่มีหน้าที่เก็บข้อมูลโดยการแบ่งเป็นละแวกเป็นเวลา 1 เดือน แล้วนำข้อมูลมาเข้าเวทีการประชุมรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์สถานการณ์ การประชาคมเพื่อออกกฎของชุมชนในการอนุรักษ์ป่า การจัดเวทีแสดง ความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน การสรุปข้อมูลมูลค่าป่าชุมชน เมื่อการจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่าเสร็จสิ้น การจัดเวทีสรุปผลการทำโครงการฯร่วมกัน ของคนบ้านร่องกอก

1.7) ช่วงหลังของการทำโครงการวิจัยฯ จนถึงปัจจุบัน

ชาวบ้านเรียนรู้คุณค่าป่าจากการจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่าชุมชน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่จัดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นทางการเดือนละ 1 ครั้ง ไม่นับรวมเวทีที่ไม่เป็นทางการเช่นการพูดคุยของกลุ่มคนในละแวกเดียวกัน เริ่มมีการหวงแหนป่า อีกทั้งในปีนี้ป่าแทนคุณให้กับชุมชนที่มีการดูแลและหวงแหนป่า จึงให้ผลผลิตที่น่าอัศจรรย์แก่คนในชุมชน คือ การให้ เห็ดที่ออกดอก ปีละ 3-4 หน ด้วยจำนวนที่มากขึ้นชาวบ้านเหลือกินแล้วได้ขาย ผักหวานแตกยอดที่อวบเขียว ยอดงาม ในทุกต้นป่ามีความสมบูรณ์ จากพฤติกรรมที่ทำตามกระแส การอนุรักษ์ที่ใช้การบังคับโดยผู้นำหมู่บ้านเรื่องแนวเขตและการปิดป่าในช่วงที่ผ่านมา เป็นจิตสำนึกร่วม เกิดเป็นจิตสาธารณะของคนในชุมชนที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ต่อไป โดยมีการทำประชาคมร่วมกันของคนในชุมชนออกเป็นกฎของชุมชนและประกาศใช้ในปัจจุบัน

ตอนที่ 2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

ทีมวิจัยได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ตั้งแต่อดีตก่อนทำโครงการ จวบจนปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลต่อการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีดังต่อไปนี้

2.1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องก่อนทำโครงการ

1) ปัจจัยการรวมกลุ่มของแกนนำภายในชุมชน

(1.1) เกิดจากวงสนทนาที่ไม่เป็นทางการ(วงเหล้า)ของแกนนำ

จุดเริ่มต้น เริ่มจากการคุยในวงเหล้าของกลุ่มผู้ใหญ่บ้านและแกนนำ จำนวน 10 คน คือ (1) ทองเดือน อินแสง (2)สมหวัง อินแสง (3)จรัสศักดิ์ อินแสง (4) เกษร สอนเสียม (5) วิเสียน อินแสง (6) ดาวลอย จันทาหาร (7) คำเผย จันทาหาร (8)บุญเกิน สีภูเขียว (9) สาคร สอนศรี และ (10) อุดม สอนศรี ที่เมื่อว่างเว้นภารกิจในช่วงเย็นของแต่ละวัน (เดือนละประมาณ 20 วัน) มีการรวมกลุ่มกันพูดคุยถึงเรื่องต่างๆในชีวิตประจำวันไม่พ้นเรื่องของปากท้อง เรื่องครอบครัว ปัญหาของชุมชน คุยกันทุกวันจนตกผลึกทางความคิดเกิดเป็นกระบวนการทดลองในเรื่องความเชื่อว่ามีผลโดยตรงต่อป่าหรือไม่ ผลกระทบที่ได้รับเป็นอย่างไร หาแนวร่วมในการทำงาน คือกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนหรือกลุ่มดับไฟป่า เริ่มก่อตัวจากกลุ่มเล็กๆขยายเป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้นครอบคลุมทั้งหมู่บ้านและตำบล

(1.2) ความเป็นเครือญาติกับผู้นำ

คนร้องกอกมีรากเหง้าของคนที่อยู่พหามาจากต่างถิ่นมาจับจองพื้นที่เพื่อทำมาหากินโดยเริ่มก่อตั้งจากคนที่อพยพเข้ามา 5- 6 หลังคาเรือน ดังนั้นความเป็นเครือญาติกันของคนในชุมชนกับคนในชุมชนดั้งเดิมของตำบลนาบัวมีความเกี่ยวข้องกันโดยการแต่งงานกับคนในชุมชนดั้งเดิมความสัมพันธ์จึงแน่นแฟ้นขึ้นไม่มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาจากต่างถิ่นแต่มีจิตสำนึกว่าเป็นคนตำบลนาบัว การทำงานจึงมีการเข้าร่วมกิจกรรมเพราะเห็นแก่ความเป็นญาติ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนก่อตัวมาจากความเป็นเครือญาติเช่นกัน กลุ่มคนในช่วงเริ่มต้น

(1.3) ภาครัฐ

มุมมองของภาครัฐ สถานีนอามัยตำบลนาบัว ที่มองว่าป่าชุมชนมีผลต่อการเสริมสร้างสุขภาวะของคนในชุมชนจึงเป็นแนวร่วมในการเปิดพื้นที่ให้เป็นพื้นที่กลางในการพูดคุยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า อบต.นาบัว มีส่วนสนับสนุนในการจัดหาพันธุ์กล้าไม้มาปลูกเสริม

(1.4) กลุ่มเยาวชน

การจัดค่ายเยาวชนคนรักป่าค่ายแรกของตำบลนาบัว เป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และปลูกจิตสำนึกการดูแลและอนุรักษ์ป่าให้กับเยาวชนในหมู่บ้านและตำบลโดยใช้สถานที่

โรงเรียนกัลยาณิวัฒนา 1 เป็นที่จัด ใช้กระบวนค่าย วิทยากรมาจากอุทยานภูหินร่องกล้าและหน่วยงานราชการ ชุมชนเป็นผู้สังเกตการณ์การจัดค่าย กิจกรรมวันที่ 1 เน้นการให้ความรู้จากหน่วยงาน ฝึกอบรมวินัยวางกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน วันที่ 2 เป็นการศึกษาเส้นทางธรรมชาติ ผ่านฐานการเรียนรู้ 5 ฐาน คือ ฐานที่ 1 โลเคิน ฐานที่ 2 ดิน ฐานที่ 3 ไฟป่า ฐานที่ 4 ป่าต้นน้ำ ฐานที่ 5 สัตว์ป่า การเล่นเกมส์เพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องของการรักสัตว์ผ่านเกมส์กวางน้อยพเนจร เกมส์ต้นไม้เพื่อนรัก งานศิลปะกับธรรมชาติ วันที่ 3 กระบวนการระดมความคิดร่วมกันของเยาวชน

2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้

(2.1) กระแสสังคม

ชาวบ้านได้รับกระแสที่ชาวบ้านในหลายพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง และกระแสข่าวเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนจากสื่อต่างๆ ทำให้รัฐต้องปรับนโยบายใหม่ โดยเปลี่ยนจากการจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์อำนาจมาเป็นกระจายอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่น ความกดดันในเรื่องที่ชุมชนต้องการที่จะจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วยตัวเองนั้น กดดันให้รัฐต้องให้การสนับสนุนให้ชุมชนจัดการทรัพยากรของตนเองและคืนอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้แก่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่น จึงทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะที่เรียกว่า “ป่าชุมชน” ซึ่งเน้นเรื่องความร่วมมือของทุกฝ่าย ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ชาวบ้านก็ได้ริเริ่มที่จะตั้งกฎกติกาและระเบียบแนวทางปฏิบัติที่มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชน

(2.2) เครือข่ายทั้งภายในและภายนอก

จากการที่ชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง และหน่วยงานที่เห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรด้วยชุมชน เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชุมชน จึงทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านในลักษณะของ “เครือข่าย” ซึ่งเป็นการประสานงานบุคคลหรือกลุ่มองค์กรทั้งที่มีอยู่ในชุมชนกับภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาวบ้านในลักษณะเครือข่ายได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านจากหนึ่งชุมชนเป็นหลายชุมชน กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างพลังขับเคลื่อนงาน โดยมีกระประสานความร่วมมือในรูปของ “เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารอำเภอนครไทย” โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายนั้นก็เพื่อการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนและร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดูแลรักษาทรัพยากรของคนในชุมชน

(2.3) ความอยากของคนกลุ่มเล็กๆ ในชุมชน

กลุ่มคนที่เห็นประโยชน์ของป่า ได้ประสานขยายแนวคิดเรื่องการที่ชุมชนมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่กับป่า และได้รับประโยชน์ร่วมกันจากป่าซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงต้นไม้เท่านั้น แต่ยังได้อาหาร ยารักษาโรค และอื่นๆ

2.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในระหว่างการค้าเนินงานโครงการ

1) ปัจจัยที่มีผลต่อการรวมกลุ่มภายในชุมชนในระดับหมู่บ้าน มีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า

ปัจจัยที่มีผลต่อการรวมกลุ่มของคนในชุมชน คือ

(1.1) ความเชื่อถือในตัวผู้นำ ผู้ใหญ่อุดมเป็นที่เชื่อถือของชาวบ้านในการเป็นผู้มีอุดมการณ์ในการทำงานเพื่อสังคม และส่วนรวม การเป็นนักอนุรักษ์ที่ลงมือปฏิบัติจริงไม่ใช่มีแต่พวกและสามารถเชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกได้

(1.2) ความเป็นเครือญาติ ของคนในหมู่บ้านร่องกอกที่มีความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล เพราะเริ่มต้นมีคนมาอยู่อาศัยในบ้านร่องกอกเพียง 3 ตระกูลใหญ่ คืออินแปลง สอนศรี จันทาหาร เช่น คนในตระกูลอินแปลง กับ คนในตระกูลสอนศรี และคนในตระกูลจันทาหาร ที่คนใน 3 ตระกูลมาเกี่ยวพันโดยการแต่งงานกัน การนับเครือญาติ จึงเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน

(1.3) การปรับบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่มามีส่วนร่วม ของเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ตำบลนาบัวเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะวิทยากรกระบวนการที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาของคนในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การกระตุ้นโดยการกล่าวยกย่องชมเชยการทำงานของคนในบ้านร่องกอกเมื่อร่วมใจกันดับไฟป่าในการประชุมระดับตำบล เป็นการให้กำลังใจ ยกย่องชมเชยและจูงใจให้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

(1.4) ความเสมอภาค ทางความคิดทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเสนอความคิดเห็น ในการดำเนินงานทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมเพราะตนเองเป็นเจ้าของความคิด เป็นแรงงานเป็นผู้จัดหาอุปกรณ์ ไม่ต้องทำตามคำสั่งของผู้นำเพียงอย่างเดียว สิ่งนี้จะเห็นได้จากการทำเวทีแต่ละครั้งจะมีผู้แสดงความคิดเห็น การโต้แย้ง การตรวจสอบ การวิพากษ์การทำงานที่ผ่านมาแล้วร่วมกันหาข้อสรุปของกลุ่มที่จะดำเนินงาน การดับไฟป่าที่ไม่ต้องรอคำสั่งจากผู้ใหญ่บ้านทุกคนที่พบเห็นสามารถแจ้งให้ชาวบ้านรู้แล้วขึ้นไปดับไฟป่าได้โดยไม่ต้องรอแกนนำ

(1.5) ผู้นำที่อยู่ในวัยใกล้เคียงกัน จากอายุของคนที่เป็นแกนนำ เป็นคนช่วงอายุ 25 ปีขึ้นไป ถึง 50 ปีเป็นคนกลุ่มวัยทำงาน และ

(1.6) วุฒิการศึกษา แกนนำส่วนใหญ่จะจบการศึกษาประถมศึกษาและเรียนต่อ กศน.จบมัธยมศึกษาตอนปลาย

2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องของคุณค่าป่า

จากการศึกษาดูงานของแกนนำ การจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่า การจัดเวทีประชาคมเพื่อออกกฎของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนเรื่องของการทำกิจกรรม เช่น การดับไฟป่า การทำแนวกันไฟ เพื่อหาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ มีข้อค้นพบที่สำคัญได้แก่

(2.1) การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมของชุมชนคือการศึกษาดูงานของแกนนำ การจัดเก็บข้อมูลมูลค่าป่า การจัดเวทีประชาคมเพื่อออกกฎของชุมชน การดับไฟป่า การถางหญ้าเพื่อทำแนวกันไฟ การปลูกต้นไม้เพื่อทดแทนต้นไม้ที่ถูกตัด มีอิทธิพลทางตรงต่อ

(2.2) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ พิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลงด้านการเรียนรู้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหา และการแก้ไขปัญหา

(2.3) การจัดเวทีประเมินผลในทุก ๆ เดือน ดูได้จากวาระการประชุมของโครงการและของหมู่บ้าน

(2.4) การมีศูนย์กลางในการประสานงานทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

(2.5) ความใกล้ชิดและเป็นกันเอง จากบรรยายการจัดเวทีการประชุมที่ไม่มีความเป็นทางการเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างกัน ,การพูดคุยหยอกล้อของคนที่เข้าร่วม, การถามไถ่ทุกข์สุขระหว่างกัน

(2.6) ความเสมอภาค ทางความคิดทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเสนอความคิดเห็น ในการดำเนินงานทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมเพราะตนเองเป็นเจ้าของความคิด เป็นแรงงานเป็นผู้จัดหาอุปกรณ์ ไม่ต้องทำตามคำสั่งของผู้นำเพียงอย่างเดียว สิ่งนี้จะเห็นได้จากการทำเวทีแต่ละครั้งจะมีผู้แสดงความคิดเห็น การโต้แย้ง การตรวจสอบ การวิพากษ์การทำงานที่ผ่านมาแล้วร่วมกันหาข้อสรุปของกลุ่มที่จะดำเนินงาน การดับไฟป่าที่ไม่ต้องรอคำสั่งจากผู้ใหญ่บ้านทุกคนที่พบเห็นสามารถแจ้งให้ชาวบ้านรู้แล้วขึ้นไปดับไฟป่าได้โดยไม่ต้องรอแกนนำ

(2.7) การทำงานแบบพหุภาคี ดูได้จากเครือข่ายการทำงานที่เชื่อมโยงกับองค์กรทั้งภาครัฐ คือองค์การบริหารส่วนตำบลนาบัว, สถานีอนามัยตำบลนาบัว, สำนักงานป่าไม้อำเภอนครไทยและจังหวัดพิษณุโลก ,ศูนย์อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าบ้านน้ำตอน ,อุทยานภูหินร่องกล้า, องค์กรเอกชน เช่น ชมรมผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เครือข่ายอนุรักษ์ป่าภายในอำเภอ เครือข่ายสิ่งแวดล้อมจังหวัดพิษณุโลก เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ และกลุ่มชาวบ้านร่องกอกมีการทำงานร่วมกันช่วยเหลือและประสานงานระหว่างกัน

3) ความสัมพันธ์ของกลุ่มภายในชุมชนที่มีผลต่อการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชน

เพื่อหาความสัมพันธ์ของกลุ่มภายในชุมชนที่มีผลต่อการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จากการที่ผู้ใหญ่บ้านได้จัดทำเวทีกำหนดการหาหน่อไม้ของคนทั้งตำบลในวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี การอนุรักษ์ป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน การอนุรักษ์วังปลา มีข้อค้นพบที่สำคัญได้แก่

(3.1) การสร้างเครือข่ายของกลุ่มโดยมีกระบวนการ 5 ร่วม คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมประเมินผล เช่น จากการทำแผนและเวทีประชุมเครือข่าย

(3.2) ความพร้อมของประชาชนที่มีต่อการประชุมที่ต่อเนื่อง เช่น จำนวนผู้เข้าประชุมมากกว่าร้อยละ 95 ของหลังคาเรือน

(3.3) การพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มเครือข่ายทั้งภายในและนอกชุมชน การจัดหางบประมาณจากองค์กรอื่นมาสนับสนุนการทำงาน การหากกล้าไม้มาปลูกเพิ่มเติม

(3.4) ผู้นำกลุ่มส่วนใหญ่เป็นแกนนำในหลาย ๆ กลุ่ม เช่น ผู้ใหญ่อุดม เป็น อสม เป็น ประธานสหกรณ์ หมู่บ้าน อพป. อำเภอนครไทย เป็น กรรมการชมรมคนรักถิ่น เป็นกรรมการประชาคมตำบล ของ องค์การบริหารส่วนตำบลนาบัว ,นายทองเดือน อินแสง เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ,เป็น อสม เป็น อาสาปศุสัตว์ ,เป็นอาสาสมัครพัฒนาความมั่นคงของสังคมและมนุษย์ เป็นต้น และ

(3.5) การประสานงาน ของกลุ่มแกนนำและกับเครือข่ายกับสมาชิกที่สามารถทำให้งานบรรลุผลสำเร็จได้ตามโครงการที่กำหนด

ตอนที่ 3. พัฒนาการของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านร้องกอก

จากการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมา ทีมวิจัยพบว่า ชุมชนเกิดจิตสำนึกอนุรักษ์ป่าและการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น เมื่อคนร้องกอกมีกระบวนการที่ดำเนินงาน โดยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน การอนุรักษ์ป่าที่ทุ่มเททั้งร่างกาย แรงใจ ในการดับไฟป่า การปลูกป่าเพิ่มเติมในแต่ละปี แต่ก็ยังมีคนที่ทำลายป่าโดยมุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว เช่น การจุดไฟป่า เพื่อล่าสัตว์ เพื่อให้หญ้าแตกใหม่เป็นอาหารสำหรับวัวที่นำไปปล่อยบนเขา และจากความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องไม่มีไฟป่าเกิดและผักหวานไม่แตกยอด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจากหมู่บ้านอื่นเป็นผู้กระทำ

คนร้องกอกจึงร่วมกันทำเวทีประชาคมเพื่อแก้ปัญหาของตนเองโดยร่วมกำหนดบทลงโทษผู้ที่กระทำผิดในเรื่องของการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชน และประกาศเป็นกฎของชุมชนให้คนทั่วไปได้รับรู้เมื่อทำผิดจะถูกกฎของชุมชนลงโทษ มีทุกคนในชุมชนเป็นผู้ตรวจสอบ และแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านรับทราบเพื่อลงโทษผู้กระทำผิด

ซึ่งจากผลการทำเวทีประชาคมเพื่อออกกฎของชุมชน ได้ข้อสรุปและร่างออกมาเป็นกฎของชุมชนประกาศให้ทุกคนในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านข้างเคียงในตำบลนครไทย และ คนในตำบลนาบัวทุกหมู่บ้านได้รับทราบ ดังนี้

(ก) กฎกติกาของชุมชน ที่ร่วมร่างกันขึ้นมาเองแบ่งเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

- 1) การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพื้นที่ทำกิน
- 2) การทำแนวเขตและแนวกันไฟ
- 3) การใช้ไม้ใช้สอยในเขตพื้นที่ทำกิน
- 4) การรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ระเบียบข้อปฏิบัติการใช้ป่าชุมชน บ้านร้องกอก

หมู่ที่ 11 ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

กฎระเบียบนี้ร่างขึ้นตามมติของประชาชนในหมู่บ้านร้องกอก

เพื่อใช้เป็นกฎระเบียบที่บังคับใช้ในชุมชนบ้านร้องกอกและประชาชนทั่วไปที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านร้องกอก

หมวดที่ 1 ประกาศป่าชุมชน

- 1.1 ระเบียบนี้เรียกว่า ระเบียบและข้อปฏิบัติการใช้ประโยชน์จากป่าและการรักษาป่า เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของป่าชุมชนบ้านร้องกอก
- 1.2 ระเบียบนี้ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ประกาศในที่ประชุมบ้านร้องกอกเป็นต้นไป

หมวดที่ 2 พื้นที่อนุรักษ์

- 2.1 ห้ามมิให้มีการตัดไม้ทุกชนิด ฝ่าฝืน ปรับนี้ละ 200 บาทโดยการวัดจากรอบวง
- 2.2 ห้ามเลี้ยงสัตว์ ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท
- 2.3 ห้ามหาหน่อไม้เพื่อการค้าในพื้นที่อนุรักษ์
- 2.4 ห้ามเผาป่า หากฝ่าฝืน ตัดออกจากกองทุนสวัสดิการทุกกองทุนเป็นเวลา 5 ปี หากทำผิดซ้ำให้นำตัวส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดี ให้ครอบคลุมถึงพื้นที่ใช้สอยด้วย
- 2.5 หากเกิดไฟป่าทุกหลังคาเรือนจะต้องส่งตัวแทนดับไฟป่า หากขาดเกิด 3 ครั้งจะถูกพิจารณาตัดออกจากกองทุนสวัสดิการต่าง ๆ ของหมู่บ้าน

หมวดที่ 3 พื้นที่ใช้สอย

- 3.1 การขอใช้ไม้ เพื่อการปลูกบ้าน ซ่อมแซมบ้าน หรือสร้างสิ่งต่าง ๆ จะต้องแจ้งความ
จำนง ต่อคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อพิจารณาถึงความเหมาะสม
 - 3.1.1 ไม้ที่ตัดจะต้องมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 8 X 8 ขึ้น เพื่อสร้างบ้านเรือน
 - 3.1.2 ไม้ที่ตัดทำเสา จะอนุญาตให้ตัดไม่เกิน 12 ต้นเท่านั้น จะอนุญาตเฉพาะผู้ที่
ออกเรือนใหม่ หรือบ้านที่ปลูกมีอายุใช้งานมาแล้วเกิน 30 ปีขึ้นไป ผู้ที่ตัดไม้
จะต้องปลูกทดแทน โดยวัดจากรอบวง นี้ละ 10 ต้น และดูแลต้นไม้ที่ปลูกจนกว่า
ต้นไม้จะโตได้ขนาดที่เหมาะสมและจ่ายเงินเข้ากองทุนป่าชุมชน ต้นละ 50
บาท
- 3.2 การหาหน่อไม้เพื่อจำหน่ายให้หยุดหา ตั้งแต่วันที่ 12 สิงหาคมของทุกปีไปสิ้นสุดวันที่
1 มกราคมของทุกปี ผู้ได้ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท หรือตัดจากกองทุนสวัสดิการหมู่บ้าน
เป็นเวลา 2 ปี
- 3.3 ห้ามมิให้หาฟืน เผาถ่านเพื่อการค้า ฝ่าฝืนปรับ ท่อนละ 500 บาท การหาฟืนจะ
อนุญาตเฉพาะต้นไม้ที่ล้มแล้วเท่านั้น
- 3.4 ห้ามมิให้มีการเผาป่า ฝ่าฝืน ปรับตั้งแต่ 500 — 5,000 บาท แล้วแต่กรณี ถ้าตกลงกัน
ไม่ได้ให้ส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีข้อหาวางเพลิง ให้เป็นหน้าที่ เจ้าหน้าที่ดำเนินคดีดา
กฎหมายต่อไป
- 3.5 ห้ามขยายพื้นที่บุกรุกพื้นที่ป่า ฝ่าฝืนปรับ ตารางเมตรละ 500 บาท

หมวดที่ 4 กรณีการถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ

- 4.1 การถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐโดยไม่แจ้งไม่ขออนุญาตกับคณะกรรมการป่าชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อเห็นชอบ จะให้เป็นไปตามอำนาจของเจ้าหน้าที่
- 4.2 หากผู้ใดถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ คณะกรรมการป่าชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านจะถ่วงเวลาเพื่อ ต่อรองกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หากเหตุการณ์ไม่สามารถต่อรองกันได้หรือเจรจากันได้ด้วยดี ให้คณะกรรมการและสมาชิกป่าชุมชนทุกคนรวมตัวกันเพื่อดำเนินการ สิ่งใด สิ่งหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาไม่ให้สมาชิกถูกจับกุม
- 4.3 หากสมาชิกถูกจับกุมออกนอกพื้นที่ให้ประสานไปยังผู้ใหญ่บ้าน แล้วนำเรื่องเข้าที่ประชุมของหมู่บ้านโดยด่วน เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

หมวดที่ 5 หน้าที่ของสมาชิกป่าชุมชนบ้านร่องกอก

- 5.1 ทุกคนมีหน้าที่ดูแลป่าร่วมกัน หากละเลย จะถูกพิจารณาลงโทษตาม
- 5.2 ทุกคนมีหน้าที่ฟื้นฟูป่าร่วมกัน หากละเลยจะถูกพิจารณาลงโทษตาม
- 5.3 ทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน
- 5.4 ทุกครอบครัวจะต้องจ่ายค่าการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อเป็นกองทุนป่าชุมชน เพื่อการฟื้นฟูป่าและให้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ปีละ 50 บาทต่อครอบครัว

หมวดที่ 6 บทลงโทษ

- 6.1 ดัดสวัสดิการกองทุน ทุกองทุนในหมู่บ้าน
- 6.2 ปรับเป็นเงินตามความผิดที่แล้วแต่กรณี

หมวดที่ 7 กองทุน

- 7.1 เงินที่ได้จากค่าปรับจะถูกเก็บเข้ากองทุนป่าชุมชน
- 7.2 เงินที่ทุกครอบครัวที่ต้องจ่ายปีละ 50 บาทจะถูกสะสมไว้ในกองทุนป่าชุมชนเพื่อใช้ในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพียงด้านเดียวเท่านั้น

(ข) ประชาชนบ้านร่องกอกเรียนรู้คุณค่าของป่าโดยการร่วมกันสร้างแบบชุดเก็บข้อมูลมูลค่าป่า

1. กระบวนการเรียนรู้เรื่องการสร้างแบบชุดเก็บข้อมูลข้อมูล

โดยคณะกรรมการและชาวบ้านได้เรียนรู้ เรื่องของการสร้างแบบสอบถาม เพื่อจัดเก็บข้อมูลจาก คณะวิทยากรจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก ในเรื่องของประเภทของแบบสอบถามที่มีลักษณะการตั้งคำถามแบบปิดและเปิด การเลือกใช้ในแต่ละสถานการณ์ที่เหมาะสม